

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

DEGHEGADOU

ديجيجادو

Հաստատված է Գոմթեթ Ը.Գ.Ը.Ը.Ը.

نشره جمعية القادسية للتحرير والاهتمية العامة

ԱՐԱՍ ԽԱԶՆՏՐԵԱՆ

(1903 - 2003)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳԻՐ
Արաքսի Տեղաբնակ

ԳԵՂԱՐՈՒԿՏԱԿԱՆ
ՁԵԲԱԲՐՈՒՄ
ՇԱՀԷ ԼՈՒԱՐԱՐԵԱՆ

ՀԱՍՏԱԿԱՐԳՉԱՅԻՆ
ՇԱՐՈՒԾՔ
ԱՆ ԴՈՌՈՒՆԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Nubar Printing House

Թի 28 Նոր Շրջան
Յուլիս 2003

Արամ Խաչատրեան
Ստորումներ Իր Ծննդեան 100-ամեակին Առիթով 1
Հայկ Աւագեան

Զրոյց Ֆրանսահայ Պատմաբաններ՝
Ռէյմոն Գէոր Էանի եւ Վահէ Թաշճեանի Հետ 3
Հարի Չէչճէեան

Ղասախօսական Երեկներ Գահիրէի եւ Աղեք-
սանդրիոյ մէջ 5
Հարի Չէչճէեան

Հայ Ժողովրդա թուփին, Հայրենիք, Սփիւռք,
Տեղաշարժեր եւ Հետեւանքներ 6
Ստեփան Հ. Աստուրեան

Մեծատաղանդ Նկարիչ Յովհաննէս Այվազեան 12
Սօսի Յակոբեան

Նուազա ոյնը Որ Կրնանք Ընել Յար Էլու Յիշատակը
Բարերարուհի Սաթենիկ Գ. Չա ըրի 14
Ներկայ Մը

Սար Իս Թօսունեան Կրկին Կը Փայլի Իր
Արուեստով 15
Հրանդ Զէշիշեան

Անուններ եւ Անուանումներ Գահիրէի Մէջ 16
Թարգմ. Ա.Տ.

Նուպար Փաշայի Անուան Աղբիւր-Դպրոցը 17
Թարգմ. Կ.Ն.

2003-ին Էլիս Այլընտի Պատուոյ Շքանշանին
Արժանացած Հայորդիները 18

Խաչիկ Դաշտենցի (1910-1974)
«Ռանչպարների Կանչը» Պուլկարերէն 19

Հանդիպում Երկխօսութիւն ՀԲԸՄ-ի
Պատասխանատուներուն եւ
Համալսարանականներու Միջեւ 20

Միօրեայ Զբօսապտոյտ Դէպի Այն Սոխնա 21

Անդամական

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Մտորումներ իր ծննդեան 100-ամեակին առիթով

Չ ու լ հ ա ճ ե ա ն – Կ ո մ ի տ ա ս – Ս պ ե ն – դիարեան–Խաչատրեան գիծը կը նշանաւորէ հայկական երաժշտական–յօրինողական Նոր պատմութեան (ԺԹ. դարու առաջին կեսէն սկսեալ) ընդհանուր կորագիծը: Անոնցմէ իւրաքանչիւրը դարագլուխ մը բացաւ մեր երաժշտութեան համար, խորագրեցիկ հետք թողելով երաժշտութեան ընթացքին վրայ:

Այս քառեակէն, հայ ժողովուրդին համար ամենանուիրականը Կոմիտաս Վարդապետն է, որ կը հանդիսանայ հայ երաժիշտներուն կողմէ նուագուող ու ձայնագրուող ամենատարածուած երաժշտահանը: Նոյնպէս, հայ երաժիշտագիտական ուսումնասիրութիւններուն մէջ ամենաշատ տոկոսը յատկացուած է Կոմիտաս Վարդապետին: Բայց, միջազգային ճանաչումի տեսանկիւնէն, ամենահռչակաւորը եղած է ու կը մնայ Արամ Խաչատրեան (6 Յունիս 1903, Թիֆլիս – 1 Մայիս 1978, Մոսկուա): Աւելին. Խաչատրեանի մասին հրապարակուած հետազօտութիւններու հեղինակներուն մեծ տոկոսը ոչ–հայեր են: Ինչո՞ւ այս բացը արժեքներու գնահատումի ու ճանաչումի ազգային եւ միջազգային մօտեցումներուն միջեւ: Հարցում մը՝ որուն պատասխանելու համար անհրաժեշտ է քննարկել երաժշտութեան քաղաքական, մշակութային եւ ընկերային–հոգեբանական շերտերը, բան մը՝ որ ո՛չ մեր մասնագիտութեան ծիրին մէջն է եւ ո՛չ ալ մեր կարողութեան, թէեւ ան կ'արժէ յանձնել մասնագետներու ուշադրութեան:

Այս հարցին կապակցութեամբ պարզ կարծիք մը արտայայտած ըլլալու ցանկութեամբ, պիտի փափաքէինք յառաջ մղել քանի մը ընդհանուր կետեր:

Նախ, «գայթակղիչ տարր»–ն է՝ որ տիրապետող է արեւմտեան ընկալումին մէջ: Անգլիացի երաժշտահասներ Ուիլիլմ Ուալթընի, Վոն Ուիլիլմսի, դանիացի Քառլ Նիլսընի ժողովրդականութեան նկատմամբ միշտ որոշ վերապահութիւն մը կայ նոյնիսկ՝ արեւմտեան հասարակութեան մէջ: Լսելով իրենց յօրինումները՝ կը համակուիք անսահման խորութեամբ: Բայց այս չէ որ կ'ակնկալէ կատարող մը եւ ունկնդիր մը երաժշտութենէն: Սեն–Սանսի ոչ այնքան խոր երաժշտութիւնը՝ իր արտաքին փայլ-

քով, շատ աւելի տարածուած է՝ քան վերոյիշեալներուն արուեստը, քանզի Սեն–Սանսի ստեղծագործութիւնը անկասկածօրէն կը բովանդակէ «գայթակղիչ տարր»–ը: Բնականաբար, երբ այդ «գայթակղիչ տարր»–ին կը միախառնուի խորութիւնը՝ ինչպէս աստորո–գերմանական երաժշտութեան հիմնահոսանքը, արեւմտեան քաղաքակրթութիւնը անմիջապէս այդ արուեստը կ'որակէ «հանճարեղ» յորջորջումով: Բացայայտօրէն, այդ «գայթակղիչ տարր»–ն է՝ որ գոյութիւն ունի Խաչատրեանի արուեստին մէջ, բայց որ կը բացակայի Կոմիտաս Վարդապետին մէջ: Խաչատրեան երբեք չէ ունեցած Կոմիտաս Վարդապետի անսահման խորութիւնը՝ որ կը թափանցէ մարդկային մտածմունքին եւ հոգիին խորքերը: Սակայն, Խաչատրեան ունի արեւմտեան ունկնդիրը գրաւելու անմիջական հմայչութիւնը: Եթէ միայն ասոր աւելնար կոմիտասեան խորութիւնը՝ Խաչատրեան այսօր դարձած կ'ըլլար Փիեռ Պուլեզ մը, Լուչիանօ Պերիօ մը: Բայց հակառակը կարելի չէ ըսել: Եթէ Կոմիտաս Վարդապետին աւելնար խաչատրեանական «գայթակղիչ տարր»–ը՝ անկասկած շատ բան պիտի կորսուէր կոմիտասեան ներթափանցողական յատկութենէն:

Երկրորդ կարեւոր կետ մըն ալ պետական հովանաւորութիւնն է: Խաչատրեան միջազգային ասպարեզ նետուեցաւ Խորհրդային Միութեան «թոյլտուութեամբ» եւ մղումով, այսինքն՝ ռուսական հովանաւորութեամբ: Չարմանալիօրէն, մինչեւ այսօր՝ ըլլայ ռուսեր թէ արտասահմանի կատարողներ եւ կատարողական կազմեր, կը հրապարակեն մեծ թիւով ռուսական երաժշտութեան յատկացուած սալիկներ՝ ուր անպայմանօրէն տեղ կը յատկացնեն Խաչատրեանէն գործի մը: Հայերուս համար ընդվզեցուցիչ կրնայ ըլլալ սալիկի անուանաթերթին վրայ Խաչատրեանին անունը ներկայացուած տեսնել իբրեւ ռուս: Նոյնիսկ Մոսկուայի Սենեկային Նուագախումբի հայ նուագավար Կոստանդին Օրբելեան, 2001–ին հրապարակ հանած է "Vodka & Caviar: The Ultimate Russian Spectacular" խորագիրով սալիկը, ուր ռուս հեղինակներու գործերուն հետ, իբրեւ ռուս երաժշտահաս կը ներկայացնէ Խաչատրեանի Ատաճիօ «Սպարտակ» պալէն եւ նուագաշար

«Դիմակահանդես»-են (Delos Records - #3288): Բայց կայ հարցին միս կողմը: Եթե այդպես չըլլար, պարզապես այդ սալիկներուն մէջ տեղ պիտի չգտնէին հաչատրեանի գործերը: Ուրիշ հարց, թե այդ նոյն սալիկներուն կցուած գրքայիններուն մէջ յաճախ յիշատակուած է, եւ երբեմն նաեւ ընդծուած, հաչատրեանի ազգութիւնը:

1940-ականներուն, Խորհրդային իշխանութիւններուն համար հաչատրեան մարմնացումն էր իրենց գաղափարներուն՝ վեր հանել արուեստին ազգային-ժողովրդական յատկութիւնները, եւ այդ միջոցով արուեստը մատչելի դարձնել ժողովուրդին լայն խաւերուն: Իսկ Խորհրդային Միութեան խորտակումէն ետք, ռուսերուն համար հաչատրեան մնաց Խորհրդային՝ հետեւաբար նաեւ իրենց անձնական երաժշտութեան եւ գեղարուեստական նուաճումներուն յաջողագոյն ներկայացուցիչներէն մէկը, որ Փռոքոֆիեւի եւ Շոսթաքովիչի հետ՝ կազմեց Խորհրդային յօրինողական արուեստին ողնասիւնը:

Բնական է, պետական հովանաւորութիւնն ալ կարելի չէ ընդունիլ բացարձակ իմաստով: Այդ նոյն Խորհրդային պետութիւնը միեւնոյն ծառայութիւնը մատուցեց, օրինակ, Թիխոն Խրեննիքովին՝ որ նաեւ իբրեւ Խորհրդային Միութեան երաժշտահասններու Միութեան նախագահ, ուներ իր յօրինումները ամբողջ աշխարհով տարածելու անսահման ազատութիւն: Բայց այստեղ արդէն տաղանդն է՝ որ իր խօսքը ըսաւ: Խրեննիքովի երաժշտութիւնը երբեք չունեցաւ Փռոքոֆիեւ-Շոսթաքովիչ- հաչատրեանի ժողովրդականութիւնը՝ ոչ իր հայրենիքին մէջ եւ ոչ ալ արտասահման:

Հաչատրեանի արուեստը միջազգային երկնակամարին վրայ փայլատակեց շատ արագ, գրեթէ անսպասելի: 1948-ին, Նիւ Եորքի մէջ հրատարակուած սկաւառակներու գրացուցակին մէջ կը գրուի՝ թէ հաչատրեան «յանկարծ հռչակաւոր դարձաւ իր երկիրէն դուրս՝ իր դաշնակի քունչերթոյի եւ պալէի համար յօրինած երաժշտութեան վերջերս տեղի ունեցած կատարումներով» ("The Gramophone Shop; Encyclopedia of Recorded Music", New York, 1948, p. 281): Հաչատրեանի տարերկրայնութիւնը (exoticism) անմիջապէս հմայած էր արեւմտեան լսողութիւնը: Ասիկա Սեն-Սանսի, Ռիմսքի-Քորսաքովի, Ֆերտինանտ Տալիտի, Ժորժ Պիգէի տարերկրային արեւելականութիւնը (orientalism) չէ՝ ծնունդ առած արեւմուտքի

մէջ եւ հասցեագրուած արեւմուտքին, այլ արեւելքի ծոցէն բխած արեւելքն է՝ իր բազմաբղետ գոյներու հարուստ ներունակութեամբ:

Հաչատրեանի աւանդը մեծ մասամբ նուագարանային բնագաւառին մէջն է: Այնտեղ է՝ ուր իր գաղափարները ստացած են լաւագոյն մարմնաւորում եւ իր ստեղծագործական երեւակայութիւնը գտած է լայն թռիչք: Իր գործերէն են՝ երեք քունչերթօ՝ դաշնակի (1936), ջութակի (1940) եւ թաւջութակի (1946) համար, պալէներ՝ «Գայեանէ» (1940-42, յետագային քանիցս վերանայուած) եւ «Սպարտակ» (1954, վերանայուած՝ 1968), երեք համանուագ (Symphony) (թիւ 1, 1934. թիւ 2, 1943. թիւ 3, 1947), երեք քունչերթօ-ռափստիներ՝ դաշնակի (1955, վերանայուած՝ 1961), ջութակի (1961) եւ թաւջութակի (1962) համար, դաշնակի, ջութակի, թաւջութակի երկեր, սենեկային եւ նուագախումբի գործեր, երգեր, շարժանկարներու երաժշտութիւն, ելն.:

Հաչատրեան մեծ ազդեցութիւն ունեցած է հայկական երաժշտութեան վրայ: Իր անմիջական յաջորդները՝ Ալեքսանդր Յարութիւնեան, Աննօ Բաբաջանեան, Էդուարդ Միրզոյեան, այս կամ այն չափով օգտուած են հաչատրեանի գեղագիտական թէ արհեստավարժական (technical) սկզբունքներէն, որոնց ընդմէջէն ալ կարողացած են կազմել իրենց սեփական ոճական անհատականութիւնը: Եղած են նաեւ երաժշտահասներ՝ որոնք չեն կարողացած ձերբազատուիլ իհաչատրեանական գերադասութենէն, այսօր անցնելով մոռացութեան գիրկը:

2003 Յունիս 7-ին՝ հաչատրեանի ծննդեան տարեդարձին յաջորդ օրը, Գահիրէի Օփերան՝ իր անձնական նախաձեռնութեամբ, Օփերայի Մեծ Դահլիճին մէջ տօնեց տաղանդաւոր երաժշտահասի ծննդեան 100-ամեակը: Գահիրէի Մեմֆոնիք Նուագախումբը կատարեց Ջութակի Քունչերթօն եւ նուագաշար «Գայեանէ» պալէն, նուագավար՝ նուագախումբի գեղարուեստական ղեկավար Ահմետ Էլ-Սաիտի, ջութակի մենակատար՝ Ռոման Սվիրլով: Թէեւ նուագահանդեսի գեղարուեստական մակարդակին մասին կարելի է վիճաբանիլ, բայց երեւոյթն ինքնին խիստ ոգեւորիչ էր ու հրապուրիչ: Եգիպտոսը իր յարգանքի տուրքը մատուցեց հայ երաժշտահասին հանդէպ: Իսկ եգիպտահայերը...

Հայկ Աւագեան

ՋՐՈՅՑ ՖՐԱՆՍԱՐԱՅ ՊԱՏՄԱԲԱՆՆԵՐ՝ ՌԷՅՄՈՆ ԳԵՐՐԳԵԱՆԻ ԵՒ ՎԱՅԷ ԹԱՇՃԵԱՆԻ ԶԵՏ

Մայիս 4-Էն 20՝ Գահիրե կը գտնուէին ֆրանսահայ պատմաբաններ Տոքթ. Փրոֆ. Ռէյմոն Գերրգեան եւ Տոքթ. Վահէ Թաշճեան, որոնք եկած էին Միջին Արեւելքի՝ յատկապէս Գահիրեի եւ Պէյրութի մէջ գտնուող ԶԲԸՄիութեան արխիւները պրպտելու եւ օգտակար նիւթեր հաւաքելու, Միութեան 100-ամեայ պատմութեան վերաբերեալ պատրաստուելիք հատորին համար, որ լոյս պիտի տեսնէ 2006 թուականին:

Երկու պատմաբանները եկած էին լրջօրէն աշխատելու: Անոնք մեծ բժախնդրութեամբ մօտեցան ԶԲԸՄ-ի Գահիրեի Կեդրոնին մէջ գտնուող արխիւներուն, որոնք կը նիւթէին տասնեակ տարիներու մոռացութեան մէջ:

Հանդիպումը իրենց հետ՝ պատասխաններ ունեւալէ աւելի նոր հարցումներ ուղղելու սկիզբ մը եղաւ, քանի որ երկու պատմաբաններն ալ համեստ էին եւ պարզօրէն բացատրեցին իրենց ըրածը առանց հարցերը բարդացնելու, չուզեցին անհատական հարցազրոյցներ, այլ ընդհանրապէս խօսեցան երկուքը, իրենց միացեալ աշխատանքին մասին...:

Ինչպէ՞ս սկսաւ ... ո՞ր հասած էք եւ ի՞նչ է սպասուածը, հարցուցի Տոքթ. Փրոֆ. Ռէյմոն Գերրգեանին, որ մօտ 17 տարիներ է վեր տնօրէնէ Է Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանին: Ան ծնած է Մարսել 1953-ին եւ փոքր տարիքէն անցած է Փարիզ, ուր նախնական ուսումը ստանալէ ետք հետեւած է պատմագիտութեան:

Իր տոքթորական թեզը եղած է՝ «Հայկական Տպագրութիւնը եւ Արեւմուտքը 16-րդ ու 17-րդ դարերուն»: Հրատարակած է 18 գիրքեր, բոլորն ալ հայկական թեմաներով, ունի աւելի քան 50 պատմագիտական յօդուածներ, որոնք լոյս տեսած են տարբեր մասնագիտական հանդէսներու մէջ:

Ռէյմոնը կը բանայ թիթեղէ տուփը եւ ծխելու արտօնութիւն խնդրելէ ետք կը գատէ միջակ սիկար մը ու զայն վառելէ ետք կ'ըսէ, «ԶԲԸՄ 100-ամեակի ծրագիրներուն գործադրման աշխատանքային ու ժամանակային ձեւերը որոշուեցան 2003-ի Յունուարին՝ Փարիզի մէջ ժողովի մը ընթացքին, որուն մասնակցեցաւ Միութեան նախագահ Պր. Պերճ Սեդրակեան: Այդ ժողովին ընթացքին որոշուեցաւ 2003-ի Փետրուարէն սկսեալ Տոքթ. Վահէ Թաշճեանը պաշտօնի կոչել իրբէն ուսումնասիրող-գործակից՝ մինչեւ 2006 թ.: Վահէն պիտի գործակցի ինծի հետ պատրաստելու համար յրբեւեանական հրատարակութիւնը, վաւերագրական ժապաւեն մը եւ ցուցահանդէս մը: Ան իր օժանդակութիւնը պիտի բերէ ընդհանրապէս 100-ամեակին վերաբերեալ տարբեր խնդիրներուն»:

Ինչպէ՞ս կ'ընթանան ուսումնասիրական աշխատանքները Ներկայիս. կը հարցնեմ: Դարձեալ Ռէյմոնն է որ կը պատասխանէ «Առաջին հերթին՝ ցանկագրել Միութեան Նուպարեան Մատենադարանին մէջ գտնուող եւ մեր հրատարակութեան վերաբերող արխիւային նիւթերը: Երկրորդ՝ զանոնք ուսումնասիրել: Հիմա կը գտնուիք երկրորդ հանգրուանին մէջ: Վահէն անցեալ Մարտէն սկսեալ՝ ձեռնարկեց Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ առաջուած թղթակցութեան ուսումնասիրութեան: 1906-1925 տարիներուն վերաբերող նամակագրութիւններէն մէկ օրինակ կը գտնուի Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանին մէջ: Այնուհետեւ Վահէն պիտի ուսումնասիրէ Լեւոն Բաշալեանի գլխաւորած՝ Հայ Գաղթականաց Կեդրոնական Գրասենեակի արխիւները:

Սոյն հաստատութիւնը, որ Միութեան մաս կազմող մասնագիտական բաժանմունք մըն էր՝ սերտ կապեր հաստատած է եւ գործակցած՝ Ազգերու Լիկայի գաղթականներու բարձր-կոմիսարութեան հետ»:

«Տոքթ. Փրոֆ. Ռէյմոնն ալ ձեռնարկած է նոյնպէս Փարիզ գտնուող Սուրիոյ եւ Լիբանանի գաղթականներուն թղթածրարներուն ուսումնասիրութեան», կ'աւելցնէ Տոքթ. Վահէ Թաշճեան, որ ծնած է Լիբանան 1968-ին: 90-ական թուականներու վերջերը անցած է Պելճիքա իր ուսումը շարունակելու, սակայն, տարի մը ետք անցած է Ֆրանսա ուր շարունակած է իր ուսումը հետեւելով պատմագիտութեան: Իր տոքթորական թեզը եղած է «Ֆրանսայի Զաղաքականութիւնը Կիլիկիոյ ու Միջագետքի մէջ 1919-Էն 1933 Թուականներուն»:

Ան ունի 8 մասնագիտական յօդուածներ, որոնք լոյս տեսած են պատմագիտական տարբեր հանդէսներու մէջ:

Ի՞նչն էր Լիբանանի եւ Եգիպտոսի մէջ ձեր առաջելութեան նպատակը, կը հարցնեմ այս անգամ Վահէին:

«Սկիզբէն նախատեսուած էր ուսումնասիրական աշխատանք մը կատարել այս երկու երկիրներուն մէջ, ամբողջացնելու համար երկու համաշխարհային պատերազմներուն միջեւ արեւելքի մէջ Միութեան գործունեութեան վերաբերող մեր ունեցած վաւերագրական աղբիւրները: Լիբանան մեկնեցայ Ապրիլի 20-ին ուր գլխաւորաբար աշխատեցայ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի արխիւներուն մէջ, ուրկէ կարելի եղաւ ընդօրինակել մօտ 1100 վաւերաթուղթեր, որոնք կը վերաբերին 1918-1940 երկարող տարիներուն եւ կապ ունին հետեւեալ թեմաներուն

հետ.թղթակցութիւն՝ մէկ կողմէ Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան ու Գահիրէի Գործադիր Վարչութեան՝ (1921-էն սկսեալ), միւս կողմէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հետ, Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ հայ գաղթականներուն հարցերուն, հայկական «քէմբերու» եւ թաղամասերու հաստատումին մասին:

Ապրիլի 29-ին՝ Ռէյմոնը ժամանեց Լիբանան ու միացաւ ինծի: Միասին փորձեցինք գնահատումի ենթարկել Անթիլիասի ԶԲԸՄ-ի ՏԵՄիոճեան Կեդրոնին մէջ գտնուող Միութեան արխիւներուն կազութիւնը: Վաւերագրական այս նիւթերը ծայր կ'առնեն 1946-էն միայն: Նշեց որ այդ թուականէն սկսեալ Լիբանանի մասնաճիւղը տիրացաւ իր ինքնավարութեան Գահիրէի նկատմամբ եւ վերածուեցաւ Շրջանակային Յանձնաժողովի: Մինչեւ այդ թուականը՝ Եգիպտոսի Շրջանակային կամ Գործադիր վարչութիւնն էր որ ուղղակի կը հետեւեր Սուրիոյ եւ Լիբանանի տարածքին Միութեան գործունեութեան: Այս պատճառով է նաեւ որ Միութեան Լիբանանի արխիւները Յունուար 1922-էն մինչեւ 5 Սեպտեմբեր 1944 երկարող ժամանակաշրջանին, կը գտնուին Գահիրէի մէջ (8 թղթածրար 5600 վաւերաթուղթ):»:

Գահիրէի մէջ կան 1906-էն սկսեալ մեծ քանակութեամբ վաւերաթուղթեր, ի՞նչ գտաք Գահիրէի մէջ, կը հարցնեմ Ռէյմոնին:

«Մեր առաքելութեան գլխաւոր նպատակը Գահիրէի մէջ պահուող Միութեան արխիւներուն ուսումնասիրութիւնն էր:

Նախապէս նկատած էինք որ Գահիրէի մէջ հաստատուած Շրջանակային Յանձնաժողովին կողմէ առաքուած թղթակցութենէն կրկնօրինակ մը պահուած էր Փարիզի մէջ: Իսկ Նիւ Եորքի արխիւները չէին ընդգրկեր ստացուած նամակներուն տուն տուող վաւերաթուղթերը: Այս պատճառով կը նախատեսէինք որ այս բնոյթի չյայտնաբերուած վաւերաթուղթերը պիտի գտնուին Գահիրէի մէջ: Փաստօրէն չէինք սխալած, եւ Գահիրէի մէջ մեր առջեւ յայտնուեցաւ մեր սպասածէն աւելին՝ արխիւային անգնահատելի գանձ մը»:

Կրնայի՞ք աւելի բացատրել:

Ռէյմոնը կը շարունակէ. «Գահիրէի ԶԲԸՄ-ի գրասենեակին մէջ գոյութիւն ունին մօտաւորապէս 300 հազար վաւերաթուղթեր հաւաքուած մօտ 340 թղթածրարներու մէջ, որոնք կը պահուին յատուկ սենեակի մը մէջ:

Արխիւային այս նիւթերուն արժէքը գնահատել տքը, մեր աշխատանքները կեդրոնացուցինք՝ Կեդրոնական եւ Գործադիր Վարչութիւններուն թղթակցութեան վրայ 1906-34 տարիներուն վերաբերող: Այս ժամանակաշրջանին է որ տեղի ունեցած են հայ գաղթականներու նկատմամբ Միութեան ցուցաբերած մարդասիրական կարեւորագոյն գործունեութիւնները: Մեր ուսումնասիրական աշխատանքները

կեդրոնացան նաեւ այլ թղթածրարներու վրայ. որբանոց, վերապրողներու համար ապաստանատուն, վարժարան, աշխատանոց, արհեստից դպրոց եւ այլն: Այս բոլորը հիմնուեցան Միութեան կողմէ Փորթ-Սայիտի, Կիլիկիոյ, Լիբանանի, Սուրիոյ, Երուսաղէմի մէջ եւ այլուր: Ուսումնասիրեցինք նաեւ հայկական թաղամասերու եւ գիւղերու շինութեան վերաբերող Միութեան տարած աշխատանքները՝ Զալէպի (Նոր Գիւղ), Պէյրութի (Կիւլլապաշէն եւ Բարեշէն) եւ Ալէքսանտրէթի Սանճաքին մէջ: Սօսէն քննեցինք Միութեան եւ Զայ Գաղթականաց Կեդրոնական Գրասենեակի (որ գաղթականական հարցերու վերաբերող Միութեան մէկ մասնագիտական բաժանմունքն էր) յարաբերութիւնները, ինչպէս նաեւ սերտ գործակցութիւնը որ գոյութիւն ունեցաւ ամերիկեան Նիր Իսթ Ռիլիֆի եւ Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան միջեւ»:

Քանի՞ վաւերաթուղթ ընթրոհնակեցիք եւ ի՞նչ ձեռով:

«Յաջողեցանք մօտաւորապէս 4000 վաւերաթուղթ ընթրոհնակել» ըսաւ Ռէյմոն «numerise/ digitalized դրութեամբ, եւ այս վաւերաթուղթերը օգտագործել պիտի սկսինք յառաջիկայ Սեպտեմբերին, երբ սկսինք գիրքին խմբագրութեան: Գտնուեցան նաեւ Միութեան գործունեութեան վերաբերող մօտ 120 լուսանկարներ, որոնք նոյնպէս լուսանկարուեցան:

Այժմ կարելի է ըսել որ երբ Նուպարեան Մատենադարանին մէջի արխիւներուն ուսումնասիրութիւնն ալ աւարտի, հնարաւոր պիտի ըլլայ մանրամասնօրէն հետազօտել 1906-1945 երկարող ժամանակաշրջանը»:

Ինչպէ՞ս կ'ընթանար Եգիպտոսի մէջ ձեր ունեցած աշխատանքը կը հարցնեմ Վահէին:

Երկու պատմաբանները փոխնիփոխ կը պատասխանէին, ամէն մէկը միւսին ըսածին վրայ բան մը աւելցնելով.

«Գահիրէի վարչութեան հետ համաձայնած էինք արխիւներուն մէջ աշխատիլ գրասենեակի ժամերէն մի քանի ժամ աւելի եւ այդպէս ալ կատարուեցաւ: Այդ ձեռով էր միայն որ կրցանք այսքան արխիւներ գնահատումի ենթարկել եւ գործը հասցնել իր աւարտին: Այստեղ կ'ուզէինք մեր սրտագին շնորհակալութիւնները յայտնել Եգիպտոսի Շրջանակային Յանձնաժողովի ատենապետ Պր. Պերճ Թերզեանին, Գահիրէի Մասնաճիւղի Վարչութեան ատենապետ Պր. Օնիկ Պլըքտանեանին եւ նոյն վարչութեան բոլոր անդամներուն, ինչպէս նաեւ Գահիրէի ԶԲԸՄ-ի գրասենեակին անձնակազմին՝ մասնաւորապէս տնօրէն Պր. Սաֆային եւ քարուղարուհի՝ Օր. Անի Պողոսեանին, որոնք ամէն ճիգ թափեցին դիւրացնելու համար մեր աշխատանքը»:

գրուցավար՝ Զ. Չէճէնեան

ԴԱՍԱԽՕՍԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՆԵՐ ԳԱՅԻՐԷԻ ԵՒ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՄԷՋ

Ֆրանսահայ պատմաբաններ՝ Տոքթ. Փրոֆ. Ռեյմոն Գեորգեան և Տոքթ. Վահե Թաշճեան, իսկապես շահեկան երկու դասախոսութիւններ տուին նախ՝ 11 Մայիսին, Գահիրէի Ազգային Առաջնորդարանին, ապա՝ 15 Մայիսին, Աղեքսանդրիոյ Տիգրան Երկաթ Յայ Մշակութային Միութեան Ալեքսանեան հանդիսասրահին մէջ, կազմակերպութեամբ յաջորդաբար ԶԲԸՄիութեան Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ Մասնաճիւղերուն: Դասախոսութիւններուն սիւլթն էր, «Յայ Գաղթականները Միջին Արեւելքի Մէջ, Համաշխարհային Առաջին Պատերազմէն ետք»:

Տոքթ. Փրոֆ. Ռեյմոն Գեորգեան ելոյթի պահուն

(Նկատի ունենալով որ երկու քաղաքներուն մէջ տրուած դասախոսութեան սիւլթն լոյնն է, պիտի բաւականանանք Գահիրէի դասախոսութեան անդրադառնալով):

Մայիս 11-ին՝ Գահիրէի Ազգ. Առաջնորդարանի դահլիճին մէջ տեղի ունեցած դասախոսութիւնը սկսաւ Տոքթ. Փրոֆ. Ռեյմոն Գեորգեանի հայ գաղթականներուն առած գաղթի հիմնական երեք ճանապարհներուն մասին տուած ընդհանուր ներկայացումով: Ան հետզհետէ անդրադարձաւ 1919-1923 երկարող շրջանին տեղի ունեցած գաղթերուն, մասնաւորապէս Կիլիկիոյ պարպումին և յատկապէս ֆրանսական կառավարութեան խաղացած դերին:

Տոքթ. Վահե Թաշճեան շարունակեց հայ գաղթականներուն գոյավիճակը ներկայացնել, Միջին Արեւելքի և յատկապէս Սուրիոյ և Լիբանանի մէջ,

1923-1929 թթ.: Հետաքրքրական էր գիտնալ հայկական թաղերու, աւաններու և գիւղերու հիմնադրութիւնը վերոյիշեալ երկիրներուն մէջ, որոնք կատարուած են ֆրանսացիներուն կազմակերպութեամբ՝ դիւրացնելու համար Կիլիկիան հայերէն պարպելու գործընթացը:

Կային նաեւ այլ հետաքրքրական եղելութիւններ, ինչպէս օրինակ՝ քեմալական շրջանին թուրքիոյ մեծ քաղաքներուն մէջ մնացած հայերուն հանդէպ թուրք կառավարութեան կողմէ յառաջ բերուած անհանդուրժելի պայմանները, ամէն ձեւով նեղելու համար հայերը և մղելու զանոնք

որ հեռանան Թուրքիայէն:

Ներկաներուն մեծ մասը առաջին անգամն էր որ կը լսէր վերոյիշեալ և այլ իրականութիւնները, քանի որ մեզի համար Եղեռնը, տարագրութիւնը և գաղթը կարծես միշտ սահմանափակուած էին 1915-1919 երկարող տարիներուն միջեւ միայն ...:

Տոքթ. Վահե Թաշճեան ելոյթի պահուն

Երկու պատմաբանները վստահեցուցին, թէ ֆրանսական կառավարութեան արխիւներուն մէջ տակաւին շատ թղթածրարներ կան որոնց ուսումնասիրութիւնը աւելի լուսաբանութիւններ պիտի տայ 1919-էն մինչեւ 1929 տարիներուն մասին և թէ իրենք իրենց պրպտումները կը շարունակեն, Ֆրանսայի Արտաքին Գործերու և Խաբարութեան արխիւներուն և այդ շրջանէն վերապրող նախկին գիտնորականներու սեփական արխիւներուն մէջ:

Հ. ԶԷՃԵՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ, ՍՓԻՒՔ, ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐ ԵՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐ

Ստեփան Հ. Ասրուրեան

Գալիֆորնիոյ Պրոքլի համալսարանի դասախօս Պր. Ստեփան Հ. Ասրուրեան, «Հայ Ժողովրդա բուֆին, Հայրենիք, Սփիւռք, Տեղաշարժեր եւ Հետեւանքներ» խորա բով իր աշխատասիրութիւնը ներկայացուցած է ՀԲԸՄ-ի 82-րդ Ընդհանուր Ժողովին, ումարուած՝ Նիւ Եորքի մէջ 24-25 Հոկտեմբեր 2002-ին:

Սոյն աշխատասիրութեան ամփոփումը կատարուած Օր. Պայծիկ Գալյանեանի կողմէ, լոյս տեսած է Պէյրութի ՀԲԸՄ-ի «Խօսնակ» ամսաթերթին Նոյ.- Դեկտ. 2002, Յուն.- Փետր.- Մարտ ինչպէս նաեւ Ապրիլ 2003 թիւերուն մէջ:

Նկատի ունենալով յօդուածին շահեկանութիւնը զայն կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն:

«Տ.»

Հայերու համար քսաներորդ դարը սկսաւ եւ աւարտեցաւ լայնածաւալ գաղթերով:

Գաղթականներու առաջին հոսքը սկսաւ Եղեռնէն եւ Օսմանեան կայսրութենէն դէպի ժամանակակից Թուրքիա անցման ժամանակահատուածին ընթացքին: Գաղթականներու երկրորդ հիմնական հոսքը սկիզբ առաւ Խորհրդային Միութեան փլուզման եւ անոր հետեւանք՝ ազգային պետութիւններու ձեւաւորման գործընթացին ժամանակ կատարուած ջարդերուն ընթացքին:

Այս երկու հոսքերուն միջեւ պէտք է նշել նաեւ Միջին Ասիոյ հայկական համայնքներէն կատարուած արտագաղթը՝ գլխաւորաբար դէպի Արեւմուտք:

ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐ

Ա. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

Հայ ազգաբնակչութեան կեդրոնացումը Հայրենիքի մէջ, 1920-1989 թուականներուն:

1920-1979 թուականներուն, ընդհանուր հալումը, Խորհրդահայ ազգաբնակչութեան աճն էր՝ աշխարհի հայութեան թիւին հաշուին: 1925 թուականին Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետութեան մէջ կ'ապրէին 750.000 հայեր, իսկ հայրենիքէն դուրս՝ 1.745.000: Երեսուն եւ եօթանասուն առ հարիւր տոկոսներու յարաբերակցութեամբ:

1989 թուականին Հայաստանի մէջ ապրող

հայերուն թիւը, հայութեան ամբողջական թիւին մօտաւորապէս 43.3 տոկոսն էր. 3.100.000 բնակիչ, 6.700.000 հայութեան ընդհանուր թիւին համար:

Խորհրդային ժամանակաշրջանին Հայաստանի հայ ազգաբնակչութեան աճը կը բացատրուի երիտասարդ ամուսնութիւններով, արգասաբերութեան բարձր ցուցանիշներով եւ հայրենադարձութեամբ: 1921-էն մինչեւ 1982 թուականներուն հայրենադարձներուն ընդհանուր թիւը կը կազմէր 163.956:

Բ. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ԱՐՏԱԳԱՂԹ ՄԻԶԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔԷՆ

Մինչեւ 1939 թուականը ոչ Խորհրդային Հայկական Սփիւռքի մեծամասնութիւնը կեդրոնացած էր Միջին Արեւելք (Իրաք, Սուրիա, Լիբանան, Եգիպտոս), Հարաւ-Արեւելեան Եւրոպա (Յունաստան, Ռումանիա, Պոլկարիա եւ Կիպրոս): Զաղաքացիական պատերազմները, ազգայնական գաղափարախօսութիւններու վերելքը եւ այլ քաղաքական պատճառներ, գաղթի նոր ալիք բարձրացուցին ու Սփիւռքը արեւմտականացաւ: Ֆրանսան եւ Միացեալ Նահանգները դարձան Սփիւռքի ամենամեծ կեդրոնները՝ առաջինը 350.000-400.000, իսկ երկրորդը 800.000 հայ բնակչութեամբ:

Միջին Արեւելքի հայկական համայնքներուն քայքայման մէջ հիմնական հարուածը ստացան Լիբանանը եւ Իրանը: Հիմնուելով Լիբանանի

վերջին օրենսդրական ընտրություններուն հայերու մասնակցութեան եւ հայկական դպրոցներուն մէջ ուսանողներու քանակին, տեղի հայկական համայնքը 90.000–110.000 է, լաւատես գնահատումով: 1975–էն ի վեր Լիբանանը կորսնցուց իր հայկական համայնքին կեսէն ավելին: Դժուար է գիտնալ Իրան մնացած հայերուն քանակին մասին: Կը կարծուի թէ մօտաւոր հաշուարկով 100.000–էն ավ սոււազ է:

Երկու պարագաներուն ավ մեկնողներուն մեծամասնութիւնը հարուստ եւ պատրաստուած անձեր էին:

Գ. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԳԱԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱ-ԾՈՒՄԸ ՀԱՅՐԵՆԻԺԷՆ ԴՈՒՐՍ

1990–ականներուն կը կայանայ մեծագոյն փոփոխութիւնը. շրջադարձ հայրենիք հաստատուելու հակումին մէջ: Խորհրդային վերջին մարդահամարին տուեալներով գրանցուած 3.304.353 հայերէն 3.081.920–ը կ'ապրէին Խորհրդային Հայաստանի մէջ: Միացեալ Ազգերու Բարգաւաճման Ծրագրին համաձայն 1991–1996 թուականներուն միջեւ Հայաստանը կը կորսնցնէ 667.000 բնակիչ (18%): Հայրենիքէն հեռացողներուն 50 տոկոսը ուներ համալսարանական կրթութիւն կամ մասնագիտական աստիճան: Արտագաղթը կը շարունակուի: Տարբեր աղբիւրներ կը համաձայնին 1.000.000–ի շուրջ, 1991–2002 թուականներու ժամանակահատուածին համար:

Հայաստանէն արտագաղթողներու 54%–ը իբրեւ բնակավայր կ'ընտրէ Ռուսաստանը, 16%–ը՝ Եւրոպական երկիրներ, 14%–ը՝ Միացեալ Նահանգներ: Ներկայիս Հայաստանի բնակչութեան թիւը հազիւ 2.300.000 է: Այս թիւը կը ներառէ Ատրպէյճանէն փախուստ տուած գաղթականները եւս (100.000): 10–19 հոկտեմբեր 2001 թիւին կատարուած մարդահամարին արդիւնքը՝ 3.020.708 մարդ, շատերու կողմէ կ'ընդունուի կասկածով: Հետեւաբար, Հայաստանի մէջ ապրող հայերու թիւը այսօր կը կազմէ ամբողջ աշխարհի մէջ ապրող հայերուն թիւին 33%–ը: Մինչդէռ տաս տարի առաջ այդ կը կազմէր 47%–ը:

Շրջադարձը դաժան է: Զիչ հաւանական է, որ ան մօտ ապագային փոխուի: Տնտեսական հրաշք հարկաւոր է, որպէսզի յառաջիկայ տասը

տարիներուն ընթացքին արտագաղթողներուն մեծամասնութիւնը վերադառնայ:

1950–էն սկսեալ բազմաձևութեան տոկոսը շարունակաբար անկում արձանագրած է, իսկ 1990–ականներուն՝ կտրուկ ինկած: Միջին հաշուով, հայ կինը 1959 թուականին կը ծնէր 4.7 երեխայ: 1980–ին 2.3, 1997 թուին 1.45, իսկ 1999–ին 1.2: 2.1 ցուցանիշը անհրաժեշտ է ներկայ բնակչութիւնը փոխարինելու համար: Ծնելութեան ցուցանիշի նուազման եւ երիտասարդներու զանգուածային արտագաղթին պատճառով Հայաստանի բնակչութիւնը, այս դարու երկրորդ կեսին արդէն իսկ ծերացած կ'ըլլայ: Դժուարութիւնները ա'լ ավելի կը յայտնուին տասը տարի ետք: Օրինակ՝ «Վաթսունը անց տարիքի բնակչութիւնը 1994–ին 420.000–էն 1998 թուին, բարձրացած է 491.000–ի, այսինքն հինգ տարիներու ընթացքին բարձրացած է 14.5 տոկոսով:

Դ. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵՐՁԱՌՈՐ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Մինչեւ 1990 թուականը, Խորհրդային Միութեան տարածքին հայկական սփիւռքը կեդրոնացած էր Ատրպէյճան, Վրաստան նուազ խտութեամբ՝ Չեչնիա եւ Հիւսիսային Կովկաս:

Պաքուէն 20 մղոն հեռաւորութեան վրայ՝ Սումկայիթի մէջ, 1988 Փետրուարին սկսան հակահայկական արարքներն ու շարդերը:

Փետրուարի վերջաւորութեան քաղաքը պարպուած էր իր 18.000 հայ բնակիչներէն:

Նոյն տարուան Նոյեմբերին՝ Ատրպէյճանի երկրորդ մեծ քաղաք Կիրովապատի մէջ իբրեւ հետեւանք հակահայ բրտութեանց, 40.000 հայեր լքեցին իրենց բնակավայրը:

Պաքուի շարդերը սկսան 1990–ի Յունուար 13–ին: Տեւեցին գրեթէ մէկ շաբաթ: Նոյն ամսուան վերջաւորութեան Պաքուն հայ բնակիչ չունէր: Մեկնողներուն թիւը կը հասնէր 200.000–ի:

1991–ին Ատրպէյճանի տարածքին վրայ գտնուող հայաբնակ հանլար եւ Շահումեանովսկ պարպուեցան իրենց 16.000 բնակիչներէն:

20 Սեպտեմբեր, 1991 թուականին մէջ, Բրաւ-

տա օրաթերթը կը գրեր «350.000 հայեր լքեցին Ատրպէյճանը: Անոնցմէ 260.000 կը գտնուին Յայաստան»:

Վրացա-Աբխազական զինուած բախումներուն հետեւանքով 1989 թուականին Աբխազիայէն հեռացան 76.524 հայեր: Անոնք հաստատուեցան Կրասնոտար: Տասնեակ հազարաւոր հայեր Վրաստանէն Ռուսաստան գաղթեցին կենցաղային մտահոգութիւններով: Քիչ հաւանական է, որ 1989 թուականին Վրաստան բնակող 436.645 հայերէն այսօր 280.000-էն աւելին կը մնայ:

Ե. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ՌՈՒՍԱԿԱՆ «ԳԵՐ ՍՓԻՒՔ»Ի ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ

Որպէս հետեւանք Յայաստանի տնտեսական ճգնաժամային վիճակին եւ տարածքային հակահայ արարքներուն, հայերը զանգուածային արտագաղթ կատարեցին դեպի Ռուսաստան:

Վերոյիշեալ եւ զուգընթաց երկու գործօնները հիմնական փոփոխութեան ենթարկեցին Նախկին Խորհրդային Միութեան՝ Կովկասէն մինչեւ Մոսկուա տարածքի Յայ բնակչութեան թիւը:

1999 թուականին, աւելի քան 1.500.000 հայեր կ'ապրէին Ռուսաստան: Այսօր անոնց թիւը երկու միլիոնէ աւելի է: Այլ խօսքով, Ռուսաստանի հայկական սփիւռքը աւելի է քան Յիւսիսային Ամերիկայինը եւ Եւրոպայինը միասնաբար առնուած:

2. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ՀԱՅԵՐՈՒ ԿԵՂՈՆԱՑՈՒՄԸ ՀԱՐԱՄԱՅԻՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

1988 թուականէն սկսեալ Կրասնոտարի եւ Ստավրոպոլի շրջանները կը հասնին հարիւր հազարներու հասնող հայեր՝ փախստականներ եւ արտագաղթողներ: Հայերը ընդհանրապէս այս շրջանները կ'ընտրեն կլիմայական բարենպաստ պայմաններու եւ գիւղատնտեսական աշխատանքի համար: Հայերու գաղթով, 1990-ական թուականներուն, տարածքին ազգային վիճակագրական հաւասարակշռութիւնը արմատական փոփոխութեան կ'ենթարկուի: Շրջանին սլավոն բնակչութեան մօտ ծայր կու

տայ ազգայնամոլական վերաբերում՝ ատելութիւն եւ վախ: Հայերու ազգային միաբանութիւնը, մասնաւորաբար, կը նկատուի որպէս «կոնսպիրացիա»:

Ինչպէս աշխարհի ուրեք տարածք, Կրասնոտարի մէջ եւս, մեծ քանակութեամբ օտարերկրացիներու ներհոսքը կը յանգի ազգայնամոլ զգացումներու բեւեռականացման եւ ցեղային խտրականութեան: Այս իրավիճակը յատկապէս զգալի է Կրասնոտարի մէջ, որովհետեւ սլավոն բնակչութեան մեծամասնութեան մօտ ձեռնարկատիրական ընդունակութեան բացակայութեան հետեւանքով, հայերու արագաշարժութիւնը եւ ձեռներեցութիւնը կը համարուին «անօրինականութիւն» կամ «վերավաճառում» (speculation):

Բնականաբար, բացառուած չեն կարգ մը հայերու անօրէն գործունեութիւնները: Բայց ազգամիջեան յարաբերութիւններու տուեալ համագրին (contexte) մէջ, մի քանիսն կատարածը կ'ընդհանրացուի ամբողջ զանգուածին համար:

Կրասնոտարի շրջանի վերջին երկու յաջորդական Նահանգապետներուն՝ Նիկոլայ Եկորովի եւ Նիկոլայ Կոնդրատենկոյի հակահայ տրամադրութիւնները, սաստկացուցին լարուածութիւնը: Կրասնոտարի մէջ լոյս տեսնող «Մաշտոց» թերթին մէջ տպագրուած հարցազրոյցի մը մէջ, Նահանգապետ Նիկոլայ Կոնդրատենկոն կ'ըսէ. «Այս գաղութը՝ (հայերը), համաշխարհային չափանիշներով աղքատ չէ եւ կանխիկի պակաս չի զգար, ինչ որ առիթը կու տայ իրեն խախտելու օրէնքը, ռուս դատաւորներուն կաշառք տալով: Շրջանի հայ բնակչութեան թիւը (չգրանցուողները ներառեալ) կը հասնի մօտ մէկ ու կէս միլիոնի՝ ռուսերէն ետք ամենաբազմաթիւը: Ծովի շրջակայքը, օրինակ՝ Ադլերի շրջանին մէջ, հայերը արդէն կը կազմեն բնակչութեան 40%-ը: Իրավիճակը ակնյայտօրէն անբնական է»:

Նահանգապետին ներկայացուցած թիւը չափազանցուած է անկասկած: Ոչ պաշտօնական տուեալներու համաձայն, այս տարածքին մէջ բնակող հայերուն թիւը կը հասնի 800.000-ի, որոնց մեծ մասը կ'ապրի առանց գրանցման: Ռուսաստանի Ներքին Գործոց Նախարարութեան կողմէ 1994-ի Հոկտեմբերին կատարուած հետազօտութեան համաձայն, այդ շրջանի հայ բնակչութեան 49.9 տոկոսը կ'ապրի առանց գրանցման:

Է. ՏԵՂԱՇԱՐԺ

ԼՈՐ «ՍՓԻՒՔԱՅԱՅԵՐԸ»՝ ԱՐԵՄՈՒՏՔԻ ՄԵՋ ՕՏԱՐՈՒԹԻՒՆ, ԿՂԻՎՅՈՒՄ ԵՒ ՅԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

1980-ականներու կեսին մինչև 1980-ականներու աւարտը Խորհրդային Չայաստանէն, երբեմն ալ Խորհրդային Միութենէն արտագաղթած հայերու մեծ մասը այն հայերուն զաւակներն էին, որոնք 1946-1947 թուականներուն որոշած էին հաստատուիլ Խորհրդային Չայաստան:

Յոն հանդիպելով Խորհրդային Նախապաշարումներուն, խտրականութեան եւ ասնպատելի խստութիւններուն, շատերու մօտ խորին զգուանք կը յառաջանայ հայրենիքին մէջ ապրող մարդոց նկատմամբ: Իսկ երբ արեւմուտք կը վերադառնան, կը դիմաւորուին որպէս «իրենց պապեակական հողը լքողներ»: Իրենց հակազդեցութիւնը, սփիւռքահայերուն, կ'ըլլայ միանշանակ. «Մենք օգնել ենք ձեր սիրելի հայրենիքին, մօտ քառասուն տարի, այժմ ձեր հերթն է այնտեղ գնալու եւ ծառայելու հայրենիքին»: Ահա Նախապէս հաստատուած հայ համայնքին հետ օտարացում պատճառներէն մէկը:

Խորհրդային Չայաստանէն արտագաղթողները անվստահութիւն կը ցուցաբերէին «ագգային» կոչուած ամէն բանի նկատմամբ: Իրենց համար «հայրենիք»ը, երեւակայական՝ յաճախ վիպականօրէն պատկերացուած Խարբերը կամ Սասունը չէր: Իրենց համար հայրենիքը Խորհրդային Չայաստանն էր, որ իրենց կենսափորձէն ետք առիւթնող ոչինչ ուներ:

Այս խումբին հիմնական առանձնայատկութիւնն էր «համակարգը օգտագործելու» ձգտումը: Իրենց կեանքի խորհրդային օրերուն, բնականոն կեանք մը վարելու հիմնական պայմանն էր օրինազանցումը:

1970-ական թուականներուն, Միացեալ Նահանգներու բազմաբնոյթ օգնութիւնը՝ Խորհրդային Միութենէն արտագաղթողներուն ուղղուած, շատերու մօտ ամրապնդեց «համակարգը օգտագործելու» այս առանձնայատկութիւնը: Առաւելագոյն օգնութիւն ստանալու համար չարաշահեցին եւ դարձան յանցագործներ: Ապահովագրական խաբէութիւններ, շորթումներ, բռնի արարքներ...: Այս ամէնուն որպէս արդիւնք, Նախապէս հաստատուածներու մօտ արմատացաւ այն համոզումը, թէ «Չայաստանցիները» ծոյլ են, աշխատանքի մշակոյթ չունին

եւ առաջնակարգ խարդախներ են: Այս որակաւորումները ծայրայեղ հակադրութեան մէջ կը գտնուէին հայերու՝ իրենց մասին ունեցած պատկերացումներուն հետ, որոնց համաձայն հայերը աշխատասեր եւ հպարտութիւն ունեցող մարդիկ են: Օտարացման եւ կղզիացման որպէս հետեւանք, շատ արժանաւոր հայաստանցիներ հեռու մնացին համայնքային կեանքէն եւ չկարողացան իրենց ներդրումը բերել: Կրասնոտարի եւ Դոնի Ռոստովի տարածաշրջաններուն մէջ եւս նման օտարացում եւ կղզիացում կը նկատուի հայկական համայնքի եւ նորեկներու՝ դրսեցիներու միջեւ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՅԱՐՅԵՐ ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

1- Միջին Արեւելեան համայնքներու փոքրացումը եւ աճող արեւմտականացումը կ'առաջադրեն լուրջ խնդիրներ: Արեւմուտք արտագաղթողներու երկրորդ սերունդը կը դադրի հայերէն խօսելէ: Անոնք այլեւս չեն ընդունիր իրենց ագգային պատկանելիութեան «աւանդական» կերպարը: Իրենց ներկայ երկրին մշակոյթին համեմատ, «աւանդական»ը կը դիտուի որպէս անցեալի ինքնութիւն: Լոս Անճելըսի տարածքին վրայ այս գործընթացը կը շարունակուի: Հասկնալի է, որ Միջին Արեւելքի գաղութներու հայկական ինքնութիւնը նոյնութեամբ պիտի չվերարտադրուի Ռուսաստանի, Եւրոպայի կամ Միացեալ Նահանգներու մէջ: Արեւմտեան համայնքներուն կը սպառնայ ձուլում:

2- Հայերու ժողովրդագրական բաշխումը չի համապատասխաներ հայկական հաստատութիւններու բաշխման: Օրինակ՝ հայկական դպրոցներու մեծ մասը կը գտնուի Միջին Արեւելք, մինչդեռ հոն հայ բնակչութիւնը ամբողջ հայկական սփիւռքին տաս տոկոսը չի կազմեր: Ժողովրդագրական իրավիճակը, ինչպէս նաեւ գաղութներու աղքատացումը (մարդուժի եւ ֆինանսական) ենթադրել կու տան, որ այդ երկիրներու հաստատութիւնները պահպանել դժուար պիտի ըլլայ մօտ ապագային:

3- Արեւմուտքի Նպատակը պետք է ըլլայ ագգային ինքնութեան պահպանումը: Այս ըսելով, եւ նկատի չունիմ հայերէնի եւ Չայաստանի խոր իմացութիւնը: Աւելի ճիշդ կ'ըլլայ, որ մենք մեծցնենք կրթուած եւ յաջողակ երիտասարդութիւն, որ ինքզինք ազատ կը զգայ ոչ միայն իր համայնքին մէջ, այլ նաեւ այն երկրին մէջ, ուր կ'ապրի եւ որուն հարազատ կ'ըլլան, հայ ըլլա-

լու հիմնական խորհրդանիշները եւ Հայաստանը:

Հայաստանի ներկայ տնտեսական իրավիճակը եւ բազմաթիւ կարիքները կը ստիպեն զիս ընելու կարգ մը պարզ, հիմնական առաջարկներ:

1- Մենք պետք է ջանք գործադրենք մեր երիտասարդութեան մէջ տեսնելու լաւագոյնը: Հայագիտութիւնը իր գիտական եւ լայն իմաստով պետք է դասաւանդուի Արեւմտեան Սփիւռքի անելի մեծ քանակութեամբ համալսարաններու մէջ, որպէսզի զանազան մարզերու մէջ մասնագիտութիւն ստացող հայ ուսանողին մէջ արթնցնէ հայ ըլլալու գիտակցութիւն եւ զգացում՝ Հայաստանի հանդէպ: Այս նպատակին համար կատարուած սահմանափակ ներդրումին արդիւնքը մօտ ապագային կը բազմապատկուի, մասնագիտութիւն ստացած այդ երիտասարդներուն մեր հայրենիքին տրամադրած զանազան օգտակարութիւններով:

Հայ եկեղեցին, իր կարգին, պետք է ամրապնդէ իր դերը որպէս համայնքի հովիւ: Եկեղեցին պետք է ըլլայ հայ ուսանողութեան կողքին: Ամերիկեան իւրաքանչիւր համալսարան, միջին հաշուով, ունի տարբեր դաւանանքներու պատկանող տասը քահանաներ: Օրինակ, հրեայ ուսանողներուն կը ծառայէ եւ ուղեցոյց կը հանդիսանայ հրեայ ուսանողական կեանքի հիմնադրամը: UCLA-ի, Նորթրիճի, Գալիֆորնիոյ Պետական Համալսարաններուն մօտ հազար հինգ հարիւր հայ ուսանողներն ալ, բնականաբար, արժանի պետք է ըլլան նման հոգածութեան:

Սփիւռքահայ երիտասարդին ազգային ինքնութիւնը պահպանելու լաւագոյն միջոցը անոնց Հայաստան այցելելն է: Այդ լաւ է նաեւ Հայաստանի տնտեսութեան համար: Այցելութեան ծրագիրը եթէ ընծայէ ճանապարհորդութեան մատչելիութիւն, կամաւոր ծառայութիւն կամ ուսումնական ծրագիր, ան պիտի ըլլայ հաճելի եւ օգտակար միաժամանակ:

2- Ոչ մեծ, բայց նպատակաուղղուած ճիգերով կարելի է վերացնել տարբեր ժամանակներ, տարբեր վայրեր (Մ. Արեւելք, Հայաստան) Միացեալ Նահանգներ գաղթած համայնքներուն միջեւ գոյութիւն ունեցող ճեղքը:

Կարգ մը խնդիրներու լուծման համար, ինչպէս կ'ըսէր Ֆրանսայի նախորդ նախագահ Ֆրանսուա Միթերան, «ժամանակին պետք է ժամանակ տալ»: Վերջին տասնամեակներուն

գաղթած հայաստանցիներուն զաւակները (2-րդ սերունդ), արդէն իսկ հսկայական յառաջընթաց կը ցուցաբերեն՝ Գալիֆորնիոյ լաւագոյն համալսարանները ուսանելով: Իսկ 1990-ականներուն գաղթողներուն համար, շատ բան կարելի է ընել: Պետք է շեշտել կարելութիւնը ընկերային ծառայութիւններուն եւ իրաւական խորհրդատուութիւններուն, դիւրացնելու անոնց մուտքը դէպի արեւմտեան հասարակութիւն եւ հայկական սփիւռք:

Պետք է պայքարիլ նաեւ օտարացման եւ վրդովմունքի այն զգացումներուն դէմ, որոնք գոյութիւն առին 1970-ական թուականներուն, Խորհրդային Հայաստանէն հեռացած հայութեան մօտ, «տեղացի» հայերու քննադատող եւ դատապարտող «հիւրընկալութեան» որպէս հետեւանք:

3- Անհրաժեշտ է ուշադրութիւն դարձնել Ռուսաստան բնակող հայերուն: Անոնք հայրենիքէն դուրս բնակողներուն 2/5 տոկոսը կը կազմեն եւ կը դիմագրաւեն ընկերա-տնտեսական, իրաւական եւ քաղաքական բարդ վիճակներ: Բազմազան խումբերու բաժնուած համայնք մըն է այս, որ ձեւաւորուած է տարբեր ժամանակներ գաղթած շերտերով:

Մինչեւ Արցախի հարցը, Ռուսաստան հաստատուած հայը ինքզինք սփիւռքի անդամ չէր նկատեր: Նորեկները իրենց գոյատեւման պայքարին մէջ, իրենք զիրենք կ'որակեն «սկիզբ առնող սփիւռք»: Այս նորեկները հասարակաց ոչինչ ունին հիներուն հետ: Անոնք են, որ Ռուսաստանի մէջ կը ցանկան կազմակերպել հայկական ապրելաոճ եւ Հայաստանի հանդէպ կը ցուցաբերեն որոշ մտահոգութիւն:

Ամփոփելով ըսենք, թէ այդ մեծ երկրին մէջ տիրող իրավիճակը, երկրին իւրայատկութիւնները եւ բարդութիւնները, որոնք ծանօթ են արեւմտահայութեան, պետք է մանրամասնութեամբ ուսումնասիրուի, համագործակցութեամբ «Ռուսաստանի Հայերու Միութեան», որ Ռուսաստանի մէջ գործող հայկական ամենախոստմնալից կազմակերպութիւնն է:

4- 1990-ականներէն առաջ, Խորհրդային Հայաստանն էր Սփիւռքին օգնութիւն ցուցաբերող՝ մանաւանդ անվճար կրթութիւն տալով անոնց:

Ներկայիս իրավիճակը արմատական փոփոխութեան ենթարկուած է: Հայաստանի Ամերիկեան Համալսարանը, Միացեալ Հայկական Հիմնադրամը, Գըրջ Գրիգորեանի Լինսի հիմ-

նադրամը եւ Հայաստան Համահայկական Հիմնադրամը նկատելի գործունեութիւն կը ծաւալեն հայրենիքին մէջ:

Պետք է հոս մասնաւորաբար նշել, թէ առաջին երեքին յաջողութիւններուն մէջ կան հասարակաց գիծեր: Անոնք ներգրաւած են մեծ կազմակերպութիւններ կամ հաստատութիւններ ու կարող անհատներ:

Հարցը հետեւեալն է. այս հիմնական ծրագիրներէն եւ գործունեութիւններէն բացի, արդեօք Սփիւռքի կազմակերպութիւնները կրնա՞ն պահպանել հայրենիքին աջակցելու նման մակարդակ մը, առանց զգալիօրէն տկարացնելու իրենց հաստատութիւնները: Ոմանք աւելի քաջատեղեակ են այս հարցին պատասխանելու համար: Այնուամենայնիւ այս լուրջ հարց մըն է: Եթէ Հայաստանը հայութեան կեդրոնական հաւաքատեղին է եւ Սփիւռքի մէջ ինքնութեան պահպանման հիմը, Սփիւռքը իր կարգին, Հայաստանի համար ռազմավարական նշանակութիւն ունի: Իսկապէս, Հայաստանին չէր կրնար հասնիլ Մ. Նահանգներէն եւ Ֆրանսայէն ստացուած օգնութեան կեսը, առանց այդ երկիրներուն աշխոյժ համայնքներուն գործունեութեան:

Կազմակերպուած համայնքներուն արդիւնաբեր գործունեութիւնը ալ աւելի մեծ նշանակութիւն կը ստանայ Հայաստանի համար, երբ նկատի ունենանք ամբողջ աշխարհի տարածքին յամեցող տնտեսական տագնապը:

Ի պատասխան Արամ Ա. Վեհափառին Հայաստանի վիճակին վերաբերող մեկնաբանութիւններուն, նախագահ Քոչարեան յայտարարեց թէ արտագաղթին դեմ դնելու հիմնական միջոցը ներդրումներ կատարելն է: Նախագահը իրաւացի է: Խնդիրը այն է, որ Սփիւռքը կրնայ միայն որոշ գումար մը ներդրել: Ներկայիս, տնտեսական զարգացման ամենախոստմալից ճանապարհը Սփիւռքէն 200.000-էն մինչեւ մէկ միլիոն տոլարի հասնող ներդրումներու բազմապատկումն է եւ օրէնքի գերակայութեան, վերջնական հաստատումը Հայաստանի մէջ: Հոս անգամ մը եւս յիշենք այն անհրաժեշտ եւ հիմնական նախադրեալը տնտեսական զարգացման համար, որն է ձեռնարկութեան արդիւնաբեր դեկավարումը իրաւական վստահելի համակարգի մը մէջ:

5- Անշուշտ գոհականութեամբ չէ որ պիտի նշեմ, թէ Հայաստանի տնտեսութիւնը էականօրէն չի բարելաւուիր գալիք տասը տարիներու ընթացքին այնքան՝ որքան որ կեանքը տանելի

դառնայ շատերու համար: Ներքին արդիւնաբերութիւնը 10 տարուայ ընթացքին եթէ տարեկան 9-10 տոկոսով աճի, բնակչութեան կեսը կը բարելաւէ իր վիճակը:

Եւ քանի որ մենք անկարող ենք արտագաղթը դադրեցնել, պետք է բարձրացնենք ծնելիութեան համեմատութիւնը՝ նիւթական օգնութիւն տրամադրելով ծնող երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ երախաներուն համար: Այս միջոցներուն պետք է կցել նաեւ ձրի ծննդատուներու ստեղծումը, ուր կարելի պիտի ըլլայ ապահովել նահաճննդեան ու յետծննդեան խնամքը:

6- Լաւագոյն մասնագետներու Հայաստանէն հեռացումը աղետ մըն է: Հետեւանքները պիտի զգացուին 10-15 տարի ետք: Համաշխարհային մակարդակի գիտնականի մը պատրաստութիւնը կը պահանջէ գիտնականներու երեք սերունդ: Խորհրդային Միութիւնը տուաւ այդ երեք սերունդները: Հայաստանը այսօր գիտականօրէն յետամնաց պետութիւններու մակարդակին է: Անհրաժեշտ է ստեղծել լաւագոյն պայմաններ միջին տարիքի գիտնականները եւ յատկապէս կիրառական գիտութիւններու մասնագետները Հայաստանի մէջ պահելու համար: Պետութեան, գիտութեան եւ կրթութեան ապագան անոնցմէ կախեալ է:

ԵՉՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

21-րդ դարուն շեմին, հայերը կը դիմակալեն նշանակալից փորձութիւններ, որպէս հետեւանք մինչեւ 1980-ական թուականները հայ ազգին մօտ տարածուած կայուն կամ դանդաղօրէն տարածուող ժողովրդագրական եւ տարածական բաժանումներէն յառաջ եկած արմատական փոփոխութիւններուն: Չանգուածային տեղաշարժը սկսաւ 1970-ին եւ հասաւ իր գագաթնակետին 1990-ականներուն: Տեղաշարժ մը, որ հեռու է ամեն տեսակի հակակշիռէ: Այսօր, հայկական կազմակերպութիւններն են, որ կը փորձեն դիմակալել անոր հետեւանքները, որուն համար պետք է բարձրացնել հնարաւորութիւններու արդիւնաբեր օգտագործման մակարդակը: Բարդ ու հաւանաբար ցաւալի ընտրութիւններ պիտի կատարուին:

Կը յուսամ որ այս տողերը ձեւով մը կ'օգնեն ճակատագրական այս հարցերուն շուրջ ստեղծուած վեճը հարթելու եւ արդիւնաւետ որոշումներ կայացնելու համար:

Ամփոփեց եւ համադրեց՝ Պայծիկ Գալայճեան

ՄԵԾԱՏԱՂԱՆԴ ՆԿԱՐԻՉ ՅՈՎԻԱՆՆԵՍ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ամեն անգամ որ Այվազովսքի անունը լսեմ, անմիջապես աչքիս առջև կու գան ալեկոծ ծովեր, սարսափելի ալիքներ, մրրկալից փոթորիկ, լաստերու վրայ նաւաբեկութենէ ազատած սարսափահար ճամբորդներ, ապառաժներ, մռայլ երկինք ու ջարդուած նաւեր: Սակայն ան՝ խաղաղ ծովերն անգամ տպաւորիչ դարձուցած է այնքան, որքան ալեկոծները:

Այս մեծատաղանդ հայազգի նկարիչը, որ նաեւ հմուտ ջութակահար էր, նկարած է նոյնպէս բնութիւնը, դիմանկարներ, Սուրբ Գիրքէն տեսարաններ եւ մանաւանդ՝ հայրենիքը:

Յովհաննէս Այվազեան որ ծանօթ է Իվան Այվազովսքի անունով, ծնած է 29 Յուլիս 1817-ին, Խրիմի Թեոդոսիա քաղաքը: Իր ծննդավայրին ապառաժուտ ափերուն մօտ, ուր ծովը կը մռնչէր ու փոթորկալից էր միշտ, Յովհաննէս կը սկսի նկարել երբ հազիւ տասը տարեկան էր: Իր նկարները անմիջապէս ուշադրութեան արժանի կ'ըլլան ու հազիւ 15 տարեկան՝ կը դրկուի Բեդերսպուրկի Գեղարուեստական Ակադեմիան:

Ան այնքան հսկայաքայլ կը յառաջդիմէ, որ 1839-ին «Առաջին կարգի նկարիչ» տիտղոսով ակադեմիան կ'աւարտէ եւ կը նետուի փառքի աշխարհ:

1840-ին կը սկսի իր շրջագայութիւններուն: Ան ցուցահանդէսներ կու տայ Անդրկովկասի, Եգիպտոսի, Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Սպանիոյ եւ Ամերիկայի մէջ եւ ամեն տեղ կ'ընդունուի որպէս աշխարհահռչակ վարպետ: Ան ամենուրեք այնքան մեծ պատիւ կը վայելէ, որքան արուեստագետ մը կրնայ արժանի ըլլալ զինք գնահատող գեղարուեստագետ հասարակութիւնէ մը:

Որպէս «ծովերու առաջնակարգ նկարիչ», Այվազովսքի ճար Լիքոլայ I-ի պալատին մէջ իր արժանաւոր տեղը ունէր: Ան նկարած է Սեւ եւ Պալթեան ծովերու ռուսական բոլոր նաւահանգիստները:

Այվազովսքի ականատես եղած է ծովային երեք պատերազմներու որոնք մեծապէս տպաւորած են զինք: Խառնուածքով անվախ, ան բանակներուն ընկերակցած է դէպի պատերազմի դաշտ: Շատ անգամ իր կեանքը վտանգած է մօտէն դի-

տելու եւ ուսումնասիրելու համար ռմբակոծումներն ու պայթիւնները: Իր ռազմական կտաւներուն մէջ նշանաւոր են «Նավարինի Պատերազմը», «Սեւասդաբոլի պաշտպանութիւնը» ու «Մերքուրի մենամարտը թրքական նաւերուն դէմ»:

Այս աշխարհահռչակ նկարիչը ոգիով թունդ հայ մնացած է եւ հպարտ զգացած իր հայութեամբ: Ան նկարած է հայկական տեսարաններ ինչպէս «Հին Թիֆլիսը», Նիւթ ունենալով հայ ընտանիք մը պտոյտի ժամանակ, «Նոյ Նահապետի Էջըը Արարատ լեռնէն» որ կը ներկայացնէ հայկական բնաշխարհը իր փառաւոր Արարատ լեռով եւ այլ գործեր:

1895-1896 ի հայոց կոտորածը Թուրքիոյ մէջ Սուլթան Համիտի հրամանով, մեծապէս ազդեց Այվազովսքի վրայ: Ինք որ ալիքին ամեհի բանաստեղծութեամբը հեշտօրէն կ'օրօրուէր, արեան ալիքներուն առջեւ մնացած էր սարսափահար: Ան հինգ մեծ պաստառներ նկարեց, որոնց միջոցաւ ցոյց տուաւ Սուլթան Համիտի բարբարոսութիւնները, ապա՝ Օտտոսայի մէջ ցուցադրեց զանոնք, ծախեց բոլորը եւ գոյացած գումարը տրամադրեց հայերու փրկութեան:

Յովհաննէս Այվազովսքիի 63 տարիներու ընթացքին գծած նկարներուն թիւը կը հասնի 5000-ի: Անոնք ցրուած են աշխարհի ամեն կողմերը եւ ամենէն պատուաւոր տեղերը գրաւած՝ թանգարաններուն մէջ:

Իր գործերէն մեծ թիւ մը կը գտնուի իր տուն-թանգարանին մէջ:

Այվազովսքի կը մահանայ 10 Ապրիլ 1900-ին իր ծննդավայր Թեոդոսիոյ մէջ: Ան ցարդ կը նկատուի ծովերու միակ եւ իսկական բանաստեղծը:

Սօսի Յակոբեան

Աղբիւրներ

Peintres et Sculpteurs Armeniens par Onnig Avedissian
Publié par les "Amis de la Culture Armenienne".
Le Caire 1959

Յիշատակարան՝ Վահան Չարդարեան
Մատենաշար թիւ 46-48 Ե. հատոր
Գրատուն Վահան Չարդարեան Գահիրէ 1939

*Թիֆլիսի Տեսարան, 1867, կտավ, իւղաներկ 36 x 47 սմ.
Վրացական Արուեստի Թանգարան. Թիֆլիս*

*Փոթորիկի Մէջ, 1872, կտավ,
իւղաներկ 79 x 94 սմ.
Հայաստանի Պետական
Պատկերասրահ. Երեւան*

*Նոյ Նահապետի Էջըը Արարատէն, 1889, կտավ, իւղաներկ 128 x 218 սմ.
Հայաստանի Պետական Պատկերասրահ. Երեւան*

ՆՈՒԱԶԱԳՈՅՆԸ ՈՐ ԿՐՆԱՆՔ ԸՆԵԼ ՅԱՐԳԵԼՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԸ ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԻՅԻ ՍԱԹԵՆԻԿ Գ. ՉԱԳՐԻ

ՅՈԳԵՅԱՆԳԻՍ

ՀԲԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչական Ժողովը, ինչպես նաև Ե իսպառսի Շրջանակը ներկայիս կը ծանուցանեն, թէ Կիրակի 25 Մայիս 2003-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, յաւարտ Ս. Պատարա ի, Ս. Գրի որ Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ, հո Էհան ստեսն մասնաւոր սլաշտօն պիտի կատարուի Միութեան Բարերար Անդամուի՝

ՈՂԲ. ՍԱԹԵՆԻԿ Գ. ՉԱԳՐԻ

(ԾՆԵԱԼ ԹՕՓԱԼԵԱՆ)

մահուան 21-րդ տարելիցին առթիւ:

Ե իսպառսի մեծ բարերարուիին յիշատակը յար ղոներէն կը խնդրուի ներկայ տնուիլ:

* * *

Անսալով մամուլին մէջ լոյս տեսած վերոյիշեալ յայտարարութեան, Կիրակի առաւօտ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճար փութացի յարգելու յիշատակը այս մեծ բարերարուիին, որուն անունով հիմնուած Ֆոնտին առողջապահական ծրագիրէն ուրիշներու կարգին նախապէս օգտուած էր նաեւ ես:

Նստած եկեղեցիին առջեւի նստարաններէն մեկուն վրայ, աչքս աղօթագիրքին, ականջս արարողութեան, Երեւակայութեանս պաստառին վրայ կը տեսնէի եկեղեցիէն ներս մուտքը ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Գ. Չագըր Հիմնադրամի Ֆոնտէն ընկերային օժանդակութիւն ստացողներուն, կրթական զանազան հաստատութիւններէն ներս նոյն Ֆոնտէն կրթաթոշակի արժանացող ուսանողներուն, անոնց ծնողներուն, հիմնադրամին առողջապահական ծրագրի ֆոնտէն նպաստ ստացողներուն եւայլն ... եւայլն: Շարքը այնքան երկար էր, որ մտածեցի թէ միութիւններու եւ մամուլի ներկայացուցիչներուն տեղ պիտի չմնար նստելու:

Վստահաբար, ի տես այս երեւոյթին, ողբացեալ բարերարուիին հոգին վերէն կը խայտար, որովհետեւ միշտ չէ, որ մարդիկ կու գան եկեղեցի իրենց երախտագիտական զգացումներէն մղուած, յարգանքի տուրք մատուցելու ողբացեալի մը:

Պաստառին վրայ դադրած էր շարժումը, պաստառը մութ էր: Լուսաւոր էր եկեղեցին, խորանին վրայ պատարագիչն էր, հայոց պատարագի Տէր Ողորմեան կը հնչէր վերնատունէն:

Ակամայ դարձայ ետեւ եւ անուշ երագէն անցայ տխուր ու շշմեցնող իրականութեան:

ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Գ. Չագըր Հիմնադրամին ընծեռած ընկերային, կրթական, առողջապահական, մշակութային եւ այլ օժանդակութիւններէն ու յատկացումներէն օգտուող ներկաներուն թիւը՝ , ամօթ է թուել:

Ներկայ էին Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի զանազան մարմիններուն մաս կազմող անդամներ, որոնք եկած էին յարգելու յիշատակը բարերարուիին եւ փառք տալու Աստուծոյ որ ուժ եւ կարողութիւն կու տար իրենց, բարերարուիին կտակը իրագործելու, իրենց կարելիութիւններուն սահմանին մէջ:

Երեւակայութիւն չէր հոյլ մը գիտակից անդամներու ներկայութիւնը, այլ իրականութիւն: Իրականութիւն էր նաեւ այն հոգեշունչ եւ պատշաճ քարոզը, որ այս առթիւ արտասանեց թեմիս Առաջնորդ՝ Տ. Չաւէն Արք. Չինչինեանը, որուն մէջ ան անդրադարձաւ մասնաւորապէս բարերարուիին եւ ընդհանրապէս Թօփալեան ընտանիքին- որուն մէկ անդամն էր ողբացեալ Սաթենիկ Չագըր- կատարած բարեգործութիւններուն:

Թող վառ մնայ յիշատակը ողբացեալին եւ իր կատարած բարեգործութեամբ սփռուած լոյսը, լոյսի մէջ պահէ իր հոգին:

ՆԵՐԿԱՅ ՍԸ

ՍԱՐԳԻՍ ԹՕՍՈՒՆԵԱՆ ԿՐԿԻՆ ԿՐ ՓԱՅԼԻ ԻՐ ԱՐՈՒԵՏՏՈՎ

Իշխանուհին
47x 10x 9 սմ.
պրոնզ 2003

Մայիս 18-27-ի ընթացքին Ադեքսանդրիոյ Գեղարուեստական Ստեղծագործութեան Կեդրոնին մէջ տեղի ունեցաւ եգիպտահայ տաղանդաւոր արձանագործ Սարգիս Թօսունեանի 10-րդ անհատական ցուցահանդէսը:

Թօսունեան՝ որ այսօր կը գտնուի ստեղծագործական հասունութեան գագաթնակէտին, միշտ նոր խօսք ունի ըսելու եւ բնաւ չի կրկնէր ինքզինքը: Արդարեւ ան ցուցադրած էր 37 ստեղծագործութիւններ, որոնք մեծամասնութեամբ նոր գործեր ըլլալով կը զարգացնէին իր նախորդ (9-րդ) ցուցահանդէսին գլխաւոր ուղղութիւններն ու գաղափարները: Իր թեմաները մարդկութիւնը զբաղեցնող «յաւերժական թեմաներն» են՝ ընկերային, գաղափարական, փիլիսոփայական-խորհրդածական կամ

զուտ գեղագիտական:

Արուեստագետը կատարելապէս տիրապետելով իր նախասիրած նիւթին՝ որ պրոնզն է (22 ստեղծագործութիւն), անոր միջոցաւ կը ներկայացնէ իր գեղարուեստական գլխաւոր սկզբունքներն ու միտումները: Ան յենուելով մարդկային կերպարներու իրական ձեւերուն վրայ, կը մշակէ զանոնք, մէկ կողմէ պարզեցնելով, յղկելով ու կրճատելով, միւս կողմէ ալ ստեղծելով ծաւալային մակերեսներու հակադրութիւններ՝ կոշտ ու նուրբ, հարթ ու ցցուն, գորշ ու փայլուն տարածութիւններու միջեւ, որոնք իրար լրացնելով ու իրար հաւասարակշռելով կը ստեղծեն գեղեցիկն ու վեհը, տեսողական ու մտային մեծ հաճոյք պատճառե-

լով դիտողին: Սակայն նկատեցինք, որ բաղդատմամբ նախկին ցուցահանդէսին՝ այս վերջինին պրոնզէ գործերուն մէջ, հարթ ու փայլուն ծաւալային տարածութիւնները աւելի «գերակշռող» դեր մը սկսած են խաղալ, նոր որակ տալով Թօսունեանի ամբողջ ստեղծագործութեան:

Գալով ներկայացուած ալիւմինիումէ 8 գործերուն, որոնք Թօսունեանի մօտ այլեւս փորձառական բնոյթ չունին (ինչպէս նախապէս), իւրայատուկ հաւաքածոյ մը կազմելով ունին իրենց բնորոշ կերպարային «լեզուն» եւ յատուկ ճիւղ մը կը կազմեն իր ամբողջ ստեղծագործութեան մէջ: Այս գործերուն մակերեսները մշակած են բոլորովին տարբեր տրամաբանութեամբ մը, որ քանդակը կը կերպաւորէ «ալիքածեւ» հորիզոնական յարաբերութիւններու համադրութեամբ:

Երրորդ հաւաքածոյ մը կը կազմեն թրծակաւէ կերտուած 7 աշխատանքներ, որոնք իրենց էսքիզային բնոյթով կատարելապէս կ'արտացոլեն արուեստագետին ենթագիտակցութեան հետքերը: Այսպէսով Թօսունեան ներկայացուցած էր երեք տարբեր «ստեղծագործական վիճակներ», որոնք միասին մէկ ամբողջութիւն կազմելով հանդերձ, կը ներկայացնեն իր ծաղկուն արուեստին տարբեր կողմերը:

Հրանդ Զեշիշեան

Օրիորդ
49x 13x 10 սմ.
պրոնզ 2003

ԱՆՈՒՆՆԵՐ ԵՒ ԱՆՈՒԱՆՈՒՄՆԵՐ ԳԱՅԻՐԵՒ ՄԵՋ Մուհամետ Քամալ Սայէտ-Մուհամետ

1847 թուականին, Մուհամետ Ալիի արձակած հրամանագրով սկսաւ Գահիրէի փողոցներուն անուանումը եւ բնակարաններուն թուագրումը:

Այսպէս, Սայիտա Չէյնապ անունը տրուեցաւ Սայիտա Չէյնապէն մինչեւ Պապ Էլ-Խալը երկարող փողոցին, Պապ Էլ-Խալը կոչուեցաւ այն փողոցը որ Պապ Էլ-Խալը կը կապէր Չաուիյէթ Էլ-Մուսքիին, իսկ Չաուիյէթ Էլ-Մուսքիին Պապ Էլ-Ատաուի երկարող փողոցը անուանուեցաւ Էլ-Շաարանի:

Սակայն այնպէս կը թուի թէ աւելի ուշ, այս փողոցներուն անունները փոխուեցան, կամ նախկին անունները մնացին ժողովուրդին լեզուին վրայ որոնք շարունակեցին զանոնք իրենց նախկին անուններով անուանել:

Ալի Մուլարաք իր «Խուրթաթ Էլ-Գահիրա» անուն գործին մէջ Պապ Էլ-Շաարիայէն Սայիտա Չէյնապ երկարող փողոցին հետեւեալ անունները կուտայ, սկսելով հիւսիսէն: Էլ-Շաարանի, Պէյն Էլ-Սուրէյն, Պէյն Էլ-Նահտէյն, Կամէ՛ Էլ-Պանաթ, Զանթարաթ Էլ-Էմիր Յասան, Էլ-Յին, Տալը Էլ-Սամաքա, Պըշթաք կամ Տարպ Էլ-Կամամիզ եւ Էլ-Լպուտիա:

Ժամանակի ընթացքին այս փողոցներուն մէկ մասը վերցուեցաւ իսկ մնացեալ փողոցներուն մէկ մասին անուանումը իր պատմութիւնը ունի:

-ԷԼ-ՇԱՍՐԱՆԻ-: Այս փողոցին անուանումը կուգայ Պապ Էլ-Շաարիա հրապարակին վրայ գտնուող Նոյնանուն մզկիթէն: Յրապարակին եւ փողոցին անունները իրարու հետ կապ չունին: Էլ-Շաարիա անունը պէրպէր ցեղախումբի մը անունն է, իսկ Էլ-Շաարանի Շէյխ մըն է, որուն նախահայրերը Ալ-ճերիայէն եկած են:

Էլ-Շէյխ Ապտ Էլ-Ուահապ Էլ-Շաարանի ծնած է մօրը ծննդավայրին Զալիուպիայի գիւղերէն Զալքաշանտայի մէջ: Շատ փոքր տարիքին մայրը զինք տարած է Շաարա կոչուած հօրը գիւղը Մուֆիայի մէջ: Այս գիւղին անունով ինք կոչուած է Էլ-Շաարանի:

1492-ին Էլ-Շաարանի փոխադրուած է Գահիրէ: 12 տարեկան պատանին իր ուսումը առած է Էլ-Ազհարի եւ Էլ-Ղամարի մզկիթներուն՝ ու Խոնտ անուն դպրոցին մէջ: Յետոյ ան իր փոքր աղօթարան-դպրոցը կառուցել տուած է այժմու Էլ-Շաարանի մզկիթին տեղը:

Էլ-Շաարանի որպէս մահմետական օրէնսգիտութեան մասնագետ մեծ համբաւ ունեցած է: Չայն գնահատած են իր ժամանակի գիտնականներն ու կառավարիչները: Ան եղած է ողորմասէր: Անոր աղօթարան-դպրոցը միշտ լեցուն եղած է աշակերտներով եւ մուրացկաններով, որոնց համար ան իր օրականէն ու իրեն հասած բարիքներէն (մեղր, ընդդէմ, բրինձ եւայլն) բաժին կը հանէր:

Էլ-Շաարանիի հեղինակած օրէնսգիտական եւ սուֆիական գործերուն թիւը կը հասնի աւելի քան 70

հատորի, որոնց մէկ մասը միայն հրատարակուած է, իսկ մնացեալը կը մնայ անտիպ:

Էլ-Շաարանի մեռած է 1565-ին եւ թաղուած՝ վերոյիշեալ աղօթարանին մէջ:

-ՊԷՅՆ ԷԼ-ՆԱՂՏԵՅՆ-: Այս փողոցին մասին պատմական բացատրութիւն կարելի չէ եղած գտնել: Սակայն կարելի է ըսել որ փողոցը եղած է երկու բարձրութիւններու միջեւ, որ այժմու Էլ-Մանասրա փողոցին մօտ կը գտնուէր եւ որպէս գերեզմանատուն կը գործածուէր: Այս վայրը ճանչցուած էր Քոմ Էլ-Շէյխ Սալամա անունով: Գերեզմանատունը կ'երկարէր մինչեւ այժմու Աթապա Էլ-Խատրայի բանջարեղէնի շուկան: Այժմու Էլ-Քալ'ա փողոցին բացումով գերեզմանատունը վերցուեցաւ:

- ԿԱՍԷ՛ ԷԼ ՊԱՆԱԹ ՓՈՂՈՑ-: Այս փողոցը իր անունը կ'առնէ հոն գտնուող Էլ-Ֆախրի մզկիթէն, ճանչցուած՝ Կամէ՛ Էլ-Պանաթ անունով: Համաձայն պատմաբան Էլ-Մաքրիզիի, մզկիթը կառուցել տուած է Ֆախր Էլ-Տին Ապտ Էլ-Ղանի պին Ապի Էլ-Ֆարակ, որ մզկիթին կառուցումէն երկու ամիս վերջ մահացած է ու թաղուած այդտեղ: Ֆախր Էլ-Տինի մեծ հայրը իսլամացած հայ էր: Հայրը, Ապտ Էլ-Ռազէք մեծցած էր որպէս մահմետական եւ վարած՝ զանազան պաշտօններ եւ աստիճանաբար հասած՝ նախարարի պաշտօնին: Մաքրիզի կը գրէ թէ ան ուժեղ էր, հզօր ու անգութ, հեռու իսլամութեան յարիր վարքագիծէ: Ան անհաշիւ մարդիկ սպանած է ու Եգիպտոսը աւերած, զոհացնելու համար Էլ-Մուայետ Շէյխ Սուլթանը: Սակայն, կ'ըսէ Մաքրիզի, Աստուած պատժեց զայն: Ան վարակուեցաւ ժանտախտով եւ մահացաւ:

Փողոցին Կամէ՛ Էլ-Պանաթ անուանումին մասին բացատրութիւն կու տայ Տոքթ. Սուատ Մահեր, իր տեղեկութիւնները քաղելով 18-րդ դարու ճանապարհորդ Էլ-Նապուլսիէ, որուն համաձայն մզկիթը այդպէս անուանուած է, որովհետեւ չամուսնացած աղջիկները Ուրբաթ օրերը այդ մզկիթը կ'այցելէին հաւատալով որ երբ աղօթողները առաջին անգամ ծնրադրէին եւ իրենք անցնէին անոնց շարքերուն մէջէն, Աստուած իրենց ամուսնութիւնը պիտի դիւրացնէր:

-ՊԱՊ ԷԼ-ԽԱԼԸ-: Այս փողոցին բուն անունը Պապ Էլ-Խարք էր: Խարք կը նշանակէ անցք: Համաձայն Մաքրիզիի այդ վայրին մէջ բացութիւն մը կար, ուրկէ օդը կ'անցնէր: Այնպէս կը թուի թէ ժողովուրդը աղաւաղած է «խարք» բառը որ եղած է «խալք»: Այդ բացութեան մէջ հալիկի ափերէն մէկը եւ աղբիւրի ակ մը կը գտնուէին, ուրկէ ջրկիրները ջուր կը կրէին:

-ՏԱՐՊ ԷԼ-ԿԱՄԱՄԻՉ-: Այս փողոցը նախապէս իշխան Պըշթաքի անունով Պըշթաք կը կոչուէր: Իշխան Պըշթաք, Էլ-Նասեր Մուհամետ իպն Զալաունի ժամանակաշրջանի նշանաւոր իշխաններէն էր, որ իր անունով մզկիթ մը շինել տուած էր այժմու Էլ-Խտիուիյէ Էլ-Սանաուիյա դպրոցին մօտ: Այս

մզկիթը նորոգուած է իշխան Մուսթաֆա Ֆատելի մօր կողմէ: Ան կը գործէ մինչեւ այսօր եւ կը կոչուի Մուսթաֆա Ֆատել:

Նոյն այս փողոցին մէջ այդ ժամանակ խումբ մը քրիստոնեաներ կը բնակէին որոնց վարքը խորթ էր իսլամութեան օրէնքներուն: Երբ մզկիթը շինուեցաւ ու սկսաւ գործել, քրիստոնեաները ձգեցին փողոցը եւ հալիկի արեւմտեան կողմը բնակեցան: Այժմ հալիկ փողոցին արեւմտեան կողմը երկու զուգահեռ փողոցներ կան որոնք էլ-համմարա եւ էլ-Նասարա կը կոչուին:

Իսկ Տարպ էլ-Կամամիզ անունը այդ վայրին տրուած է, որովհետեւ հոն ժանտաթզենիի (կոմէյզ) հսկայ ծառեր գոյութիւն ունէին:

–ԷԼ-ԼՊՈՒՏԻԱ ՓՈՂՈՑ–: Էլ-Լպուտիա անունը եկած է Էլ-Լուպտ կամ Էլ-Լապպատ բառէն, որ թահիբ, թաղիքագործ կը նշանակէ:

Թաղիքը բուրդի եւ մագի խառնուրդով շինուած հիւսուածք մըն է որ ձիերուն թամբին եւ էշերուն համետին տակ կը դրուէր, կենդանիներուն մարմինը անոնց շփումէն պաշտպանելու եւ քրտինքը ծծելու համար:

Էլ-Լպուտիա փողոցը իր անունը առած է այդտեղ աշխատող թաղիքագործներէն:

Թարգմ. Արաքսի Տօվլէթեան

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱՅԻ ԱՆՈՒԱՆ ԱՂԲԻՐ-ԴՊՐՈՅՑ

Եգիպտոսի մէջ Մեմլուքներու ժամանակաշրջանին սուլթանները զանազան փողոցներու մէջ աղբիւր-դպրոցներ (սեպիլ-քութթապ) կառուցել կուտային օգտակար ըլլալու համար բնակիչներուն եւ անցորդներուն ու կառնոցին վրայ իրենց անունը քանդակել կու տային, յիշատակ ձգելու իրենց յետնորդներուն: Մեմլուք սուլթաններու այս սովորութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ 19-րդ դար:

Այս նոյն սովորութեան հետեւած է նաեւ Նուպար փաշան, 19-րդ դարուն:

Նուպար փաշայի կառուցել տուած աղբիւր-դպրոցը որ կը կրէր իր անունը, կը գտնուէր «Էլ-Թիպի» հրապարակին վրայ. ան կը կտրէր «Սատ Էլ-Պարրանի» փողոցը, հայ Առաքելական համայնքին գերեզմանատան մօտ, «Սայիտա Չէ-Նապ» թաղին մէջ:

Նուպար փաշա կառուցել տալով այս աղբիւր-դպրոցը կը հաստատէր, թէ ինք շատ մօտ կը զգար եգիպտացի ժողովուրդին եւ անոր մէկ մասնիկը կը կազմէր:

Սուէզի Ջրանցքի բացման աշխատանքներուն ժամանակ, Նուպար փաշա տեսնելով եգիպտացի գործաւորներուն եւ հողագործներուն շահագործումը Սուէզի Ջրանցքի ընկերութեան կողմէ ու աշխատանքի ընթացքին անոնց կրած չարչարանքները, իր բողոքի ձայնը բարձրացուց պատկան մարմիններուն մօտ, ի նպաստ եգիպտացի բանուորներուն:

Նուպար փաշա հետեւեալը կը պատմէ: «Յասայ ջրանցք եւ ակնատես եղայ այն գէշ վերաբերմունքին եւ խոշտանգումին որուն ենթակայ էին թշուառ գիւղացիները: Ես լացի, այո՛ լացի դառնապէս այդ խեղճ հայրենակիցներուն համար»: Ապա կ'աւելցնէ: «Ես ոչ թուրք եմ, ոչ ալ անգլիացի, ես եգիպտացի եմ, ջերմ եգիպտացի: Յաճախ կը զգամ որ իւրաքանչիւր ձեռքի կամ կաշիի հարուած որ կ'իջնէ եգիպտացի հողագործին վրայ կը հարուածէ նաեւ զիս»:

Նուպար փաշա Սուէզի Ջրանցքին բացման աշխատանքները մեքենականացուց, որուն հետեւան-

քով գործը անելի արագ ընթացաւ:

Երբ Նուպար փաշա մահացաւ Փարիզի մէջ 2 Յունուար 1899-ին, 74 տարեկան էր: Աղէքսանդրիոյ մէջ լոյս տեսնող «La Reforme» թերթը, այդ առթիւ գրած է հետեւեալը: «Իր երկար պաշտօնավարութեան շրջանին, ան կարելոր դեր ունեցաւ ժամանակակից Եգիպտոսի պատմութեան մէջ:

Նուպար փաշա գրած է եւ նկարագրած ու մեկնաբանած Մուհամետ Ալիէն մինչեւ հտիվեան Շրջանի վերջը տեղի ունեցած պատմական իրադարձութիւնները, ներկայացուցած է անոնց պատճառները ու քննարկելով զանոնք տուած է լուսաբանութիւններ:

Առատաձեռն եւ բարեգութ այս անձնաւորութիւնը օժտուած էր վեհագոյն յատկութեամբ մը: Ան բնաւ չէր արտայայտուէր իր կատարած բարեգործութիւններուն մասին, որոնցմէ կ'օգտուէին չքաւորները, իր ազգակիցները եւ նահատակներուն ընտանիքները:

Մարդկութեան նկարագրի այս կերպարը որ անյայտացած է- որ առանց աղմուկի նուիրումով կը ծառայէ շրջապատին- մեզ կը մղէ ըսելու, թէ ան եղած է նաեւ ամենագլուխը որտ հայրը, ամենէն համոզուած հայրենասէրը եւ ամենաբարեգործ մարդը»:

Նուպար փաշա կը սիրէր պարկեշտ եւ խոնարհ գործաւորներն ու գիւղացիները, որոնք իր գորովին ու ուշադրութեան կարիքը ունէին: Ան անոնց վիճակով կը մտահոգուէր եւ կ'աշխատէր օգտակար ըլլալ ու բարելաւել անոնց ապրելակերպը: Ի գուր չէ որ եգիպտացիք զայն կոչած են «Գիւղացիին հայրը» նաեւ «Գիւղացիին բարեկամը»:

Եգիպտացի ժողովուրդը սրտանց սիրած է Նուպար փաշան:

Le Progrès Egyptien
Gerard Viand

Թարգմ. Կ.Ն.

2003-ԻՆ ԷԼԻՍ ԱՅԼԸՆՏԻ ՊԱՏՈՒՈՅ ՇՔԱՆՇԱՆԻՆ ԱՐԺԱՆԱՑԱԾ ՀԱՅՈՐԴԻՆԵՐԸ

Էլիս Կղզին պատմության մեջ յայտնի, Նի Եորքի այն նաւահանգիստն է, ուր 19-20-րդ դարու սկիզբը ԱՄՆ մտնելու համար նաւով հասած բազմազգի գաղթականներ, պետք էր գանազան քննութիւններէ անցնէին, մուտք գործելու «Աւետեաց Երկիր»:

Էլիս կղզին այժմ թանգարանի վերածուած է: Չբօսաշրջիկներ պատմական զանազան նկարներու, գրութիւններու եւ իրերու կողքին կը տեսնեն անուկներու երկար ցանկը նաւահանգիստէն Ամերիկա մուտք գործող հայ թէ այլազգի գաղթականներուն:

Պատմական այս կղզիին անունով հաստատած է «Էլիս Այլընտ Պատուոյ Շքանշան»ը, որուն կ'արժանանան ամերիկածին կամ ամերիկացի դարձած այն անձերը, որոնք մարդասիրական, հասարակական, գիտական, մշակութային կամ ճարտարարուեստական մարգերու մէջ, իրենց արժէքաւոր մասնակցութիւնը, ներդրումն ու ծառայութիւնը կ'ունենան Ամերիկայի մէջ, նպաստելով երկրին ծրագիրներուն իրականացման:

Ընթացիկ տարուայ Մայիս 17-ին կայացած շքանշանի 14-րդ բաշխման գլխաւոր շքանշանակիրն էր Բրիտանիոյ վարչապետ Թոնի Պլէր՝ առաջին ոչ ամերիկացի քաղաքացին, որ կ'արժանանայ սոյն շքանշանին:

1986-էն ի վեր 30 հայորդիներ արժանացած են այս պատուին: Այս տարի հայերուն թիւը կ'աւելնայ չորսով, որոնց երեքը՝ ԶԲԸՄ-ի անդամներ:

1- ԱԼՊԵՌ ՊՕՅԱԾԵԱՆ

Նախկին հալէպահայ, Ամերիկա հաստատուած 1968-ին:

Շրջանաւարտ Փարիզի Համալսարանի ֆրանսական արդի գրականութեան բաժանմունքէն՝ Տոքթորականի կոչումով:

Նախագահ Global Bakeries հաստատութեան:

Հեղինակաւոր անդամ ԱՄՆ հանրապետական կուսակցութեան:

Պոյաճեան նպաստած է Ամերիկեան Զոնկրէսին կողմէ Հայաստանի եւ Հայաստանի Ամերի-

կեան Համալսարանին ի նպաստ կարելոր յատկացումներու ապահովման:

Հաստատած է հիմնադրամներ Փեփըրտայն Համալսարանին եւ ԶԲԸՄ-ի համար, որուն հաւատաւոր անդամը եղած է Հալէպի իր պատանեկան օրերէն:

Արժանացած է ՀՀ Նախագահ Ռոպերտ Զոհարեանի շնորհած Ոսկեայ Շքանշանին, ԼՂՀ Նախագահ Արկարի Ղուկասեանի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի անուան շքանշանին եւ Հայաստանի Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի Պատուոյ տոքթորականի կոչումին եւ վերջինը՝ Էլիս Այլընտ Պատուոյ Շքանշանին:

2- ՏՈՔԹ. ՅԱԿՈԲ ԱՔՍԿԱԼ

Նախկին պէյրութահայ: Շրջանաւարտ ԶԲԸՄ-ի Յովակիմեան Մանուկեան վարժարանէն:

Այժմ, միջազգային չափանիշով անուանի հոգեբոյժ, դասախօս՝ Սան Տիէկոյի Գալիֆորնիա համալսարանին մէջ:

Հեղինակ է հոգեբուժութեան մասին գրուած արժէքաւոր ուսումնասիրութիւններու:

3- ԲԻԶԱՆԴ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ԱՄՆ Arlington Textiles Inc.-ի Նախագահ:

Բարերար՝ Հայաստանի Նոր Այնթապ աւանի վարժարանին վերանորոգումներուն:

Մարգարեան տասնամեակներ շարունակ ծառայած է ՀԵԸ-ին, ապա՝ ԶԲԸՄ-ի անդամ:

4- ՓԻԹԸՐ ՊԱԼԱԶԵԱՆ

Ամերիկածին բանաստեղծ եւ արձակագիր:

Դասախօս՝ ԱՄՆ Գոլկէյթ համալսարանին մէջ:

Անոր Black Dog of Fate նշանաւոր վէպը, ցեղասպանութենէն վերապրած իր հարազատներուն կեանքին փորձառութիւնն է ԱՄՆ-ի մէջ:

Կը շնորհաւորենք շքանշանակիրները, մաղթելով որ միշտ կարենան բարի ու արդիւնաւետ իրագործումներով ծառայել հայութեան եւ մարդկութեան:

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑԻ (1910–1974) «ՌԱՆՉՊԱՐՆԵՐԻ ԿԱՆՉԸ» ՊՈՒԼԿԱՐԵՐԵՆ

Պուլկարիոյ Բլովդիւ քաղաքին մէջ լոյս տեսաւ հայրենի բանաստեղծ, գրող եւ թարգմանիչ Խաչիկ Դաշտենցի «Ռանչպարների Կանչը» դիւցազներգական վէպին պուլկարերէն թարգմանութիւնը:

Վէպը կ'ընդգրկէ 110 պատմութիւն, նուիրուած 19–20–րդ դարու սկիզբը Արեւմտեան Յայաստանի մէջ տեղի ունեցած Ազգային Ազատագրական Շարժումին:

Թարգմանիչը, Յակոբ Օրմանճեան, Սօֆիայի ԶԲԸՄիութեան Մասնաճիւղին անդամ է: Ան հայերէն լեզուի դասախօս է Սօֆիայի համալսարանին մէջ, ինչպէս նաեւ հմուտ լրագրող է:

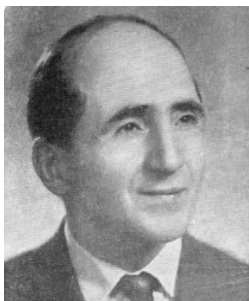
Օրմանճեան ինքզինքին պարտականութիւն տուած է 30 հայերէն գիրք թարգմանել Պուլկարերէնի: Ան արդէն պուլկարերէնի թարգմանած է եւ հրատարակած 25 գիրք: Ունի թարգմանուած երեք անտիպ գործեր:

«Ռանչպարների Կանչը» հրատարակուած է նիւթական աջակցութեամբ Բլովդիւի ԶԲԸՄ–ի Մասնաճիւղին, անոր ատենապետ՝ Ռուբէն Չաւուշեանի, փոխ ատենապետ՝ Էտուար Արսէնեանի եւ Բլովդիւի «Սուրբ Գեորգ» Յայ Առաքելական Եկեղեցիին վարչութեան ատենապետ՝ Եղիազար Ուզունեանի:

Յակոբ Օրմանճեան իր այս թարգմանութիւնը ձօնած է 1915–ի եղեռնին անմեղ զոհերուն եւ Յայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք հռչակելու 1700 ամեակին:

Յառաջաբանին մէջ վէպին նիւթին եւ հեղինակին մասին տեղեկութիւններ գրած է Տոքթ. Սուրէն Աղպապեան:

Պուլկարիոյ մէջ պուլկարերէնի թարգմանուած են, 53 հայ հեղինակներ:

Կենսա ղական Գիծեր

* Բուն անունով՝ Խաչիկ Տօնոյեան, ծնած 1910 Մայիս 25–ին՝ Սասունի Դաշտադէմ գիւղը:

* 1915–ի Մեծ Եղեռնին կ'ապաստանի Արեւելեան Յայաստան պատուպարուելով զանազան որբանոցներու մէջ:

* 1932–ին կ'աւարտէ Երեւանի Պետական Զամալսարանի Բանասիրական ճիւղը, 1940–ին՝ Մոսկուայի Օտար Լեզուներու Ինստիտուտի անգլիական բաժինը:

* 1940–1966 դասախօսած է Երեւանի ուսումնական բարձրագոյն հաստատութեանց մէջ, իսկ 1966–1974 աշխատած՝ որպէս գիտաշխատող Գիտութիւններու Ակադեմիայի Արուեստի Ինստիտուտին մէջ:

* 1965–ին կը ստանայ բանասիրական գիտութիւններու թեկնածուի կոչում, պաշտպանելով «Պայրոնը եւ հայերը» թեմայով պատրաստած գիտական թէզը:

* Արժանացած է Յայաստանի Զանրապետութեան Մշակոյթի Վաստակաւոր Գործիչի կոչումին: Պատուոյ Անդամ ընտրուած է Վայմարի՝ (Գերմանիա) Շէյքսպիրագիտական Ակադեմիային կողմէ:

* Գլխաւոր գործերն են.– Երգերի Գիրք, Գարնանային Երգեր, Լերան Ծաղիկներ (բանաստեղծութիւններ), Ֆայտոն Ալեքը (վիպերգ), Տիգրան Մեծ (թատրերգութիւն), Խողեղան եւ Ռանչպարների Կանչը (վէպեր) եւայլն:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԵՒ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՀԲԸՄ-Ի ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒ

Ժողովուրդներու կեանքին մէջ երեւոյթներ կան, որոնք բնական ըլլալով հանդերձ, միշտ ալ մտահոգիչ են ու կը յուզեն որեւէ ժամանակ ուրիշ ժողովուրդի մաս կազմող որոշ անհատներ ու մանաւանդ պատասխանատու դիրքերու վրայ գտնուողներ:

Այս երեւոյթներէն մէկն է ժողովուրդի մը աւանդութիւններուն, ազգային, մշակութային ու նիւթական ժառանգութեան փոխանցումը մէկ սերունդէն յաջորդ սերունդին: Այս պարագան, զօրաւոր պետականութիւն ու մեծ քանակ ունեցող ժողովուրդներուն համար նուազ մտահոգիչ է ու կ'ընթանայ որոշ հեշտութեամբ, բայց թիւով փոքր ժողովուրդներուն եւ մանաւանդ հայ ժողովուրդին Սփիւռքի հատուածին համար լուրջ խնդիր է ու մտահոգիչ, երբ գաղութ մը նօսր է, իսկ ժառանգութիւնը մեծ:

Եգիպտահայ գաղութը որ կը պատկերէ նման գոյավիճակ մը, բնական է որ մտահոգէ պատասխանատու դիրքերու վրայ գտնուող իր գիտակից անհատները եւ մղէ զանոնք որոշ քայլեր առնելու:

Այս առնչութեամբ է որ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի Վարչութիւնը Հինգշաբթի 3 Յուլիս 2003ի երեկոյեան ժամը 8.30-ին Հելիոպոլիսոյ ՀԲԸՄ ՆՈՒՊԱՐԻ հաւաքավայրին մէջ կազմակերպած էր ընդունելութիւն-օջարակասեղան մը, որուն հրաւիրուած էին Գահիրէի բոլոր համալսարանական ուսանողները եւ առաւելագոյնը մինչեւ երկու տարի առաջ շրջանաւարտ եղած համալսարանականները, թիւով մօտ 63, որոնցմէ ներկայ էին 26 հոգի, 14 երիտասարդ եւ 12 երիտասարդուհի: Շատեր բացակայ էին ճամբորդութեան պատճառով:

Գահիրէի Առաջնորդական փոխանորդ Հոգ. Ս. Աշոտ Վրդ. Մնացականեանի օրհնութեան աղօթքէն ետք, ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի Մասնաճիւղի ատենապետ Պր. Օննիկ Պլըքտանեան բարի գալուստ մաղթեց ներկայ

համալսարանականներուն ու պարզեց այս հաւաքին նպատակը:

Մենք հաւաքուած ենք այսօր, ըսաւ ան, ծանօթանալու ձեզի, լսելու ձեզ, տեղեակ ըլլալու ձեր հետաքրքրութիւններուն, դժուարութիւններուն եւ ակնկալիքներուն ու օժանդակելու ձեզի: Այս հանդիպումը առիթ մըն է նաեւ որ դուք, զանազան համալսարաններու հայ ուսանողներդ ճանչնաք զիրար, բարեկամութիւններ հաստատեք իրարու հետ, ունենաք միտքերու եւ կարծիքներու փոխանակում աշխարհն ու հայութիւնը յուզող հարցերու շուրջ, ծրագրեք ու գործեք միասնաբար, ի շահ ձեզի, ձեր յաճախած միութիւններուն, մեր եկեղեցիին եւ մեր դպրոցներուն ու հաստատութիւններուն: Դուք էք որ պիտի ժառանգեք այս բոլորը, դուք էք մեր ապագան:

Ապա ան խօսք առնելու հրաւիրեց ՀԲԸՄ-ի Եգիպտոսի Շրջանակային Յանձնաժողովի ատենապետ Պր. Պերճ Թերզեանը, որ իր ելոյթին մէջ անդրադարձաւ երիտասարդներուն միասնաբար, ծրագրուած եւ գիտական մօտեցումով աշխատելաձեւ որդեգրելու կարելութեան, իրարու օգնելու եւ կեանքի դժուարութիւնները հարթելով լաւ արդիւնքի հասնելու համար:

Անհրաժեշտ է ըմբռնել «հայութիւն» բառին իմաստը, ըսաւ ան: Հայութիւնը ամբողջ հայ ժողովուրդն է, Հայաստան, Արցախ եւ Սփիւռք միասնաբար: Հայութիւնը ունի իր նպատակներն ու երազանքները, դուք՝ որպէս մէկ մասնիկը անոր, պետք է տեղեակ ըլլաք հայութիւնը յուզող անցեալի եւ ներկայի անցուդարձերուն, իրարու փոխանցեք ձեր ունեցած գիտելիքներն եւ իմացած տեղեկութիւնները ու փորձեք միասնաբար լուծումներ գտնել հասնելու այդ նպատակներուն եւ երազանքներուն իրականացման, իւրաքանչիւրը իր մասնագիտութեան ընձեռած կարելիութիւնները օգտագործելով:

Շեշտել է ետք թե ԶԲԸՄ-ը ակումբներու միջեւ խտրութիւն չի դնէր, ան շարունակեց ըսելով, յաճախեցէք որ հայկական ակումբը որ կ'ուզէք, ծրագրեցէք թէ ինչպէ՞ս եւ ի՞նչ ձեռով կ'ուզէք ձեր մասնակցութիւնը բերել մեր գաղութին հաստատութիւններուն պահպանման աշխատանքին եւ եթէ պէտք ունիք մեր օժանդակութեան կամ նեցուկին, մենք պատրաստ ենք ձեզի թիկունք կանգնելու:

Պր. Թերզեան հրաւիրեց երիտասարդները որ արտայայտուին զիրենք յուզող հարցերուն մասին:

Սկիզբը վարանոտ, ապա համարձակ՝ անոնք սկսան արտայայտուիլ եւ միտքերու անկաշկանդ փոխանակում մը ծայր առաւ երիտասարդներուն եւ ԶԲԸՄ-ի ներկայ պատասխանատուներուն միջեւ: Մեր եկեղեցիին մասին արծարծուած կարգ մը հարցումներու առիթով Զոգշ. Տ. Աշոտ Վրդ. Մնացա-

կանեան լուսաբանիչ պատասխաններ տուաւ երիտասարդներուն: Ապա առաջարկուեցաւ կազմել յանձնախումբ մը, որ ԶԲԸՄ-ի երիտասարդ վարչականներէն Տոքթ. Վիգէն Ճիգմեճեանի եւ Տոքթ. Ճորճ Սիմոնեանի աջակցութեամբ եւ համալսարանականներու նախաձեռնութեամբ մշակուին յառաջիկայ հանդիպումներն ու ծրագիրները:

Կը յուսանք որ այս օգտաշատ հանդիպումը առաջինն ու վերջինը չըլլար ու մեր համալսարանականները իրենց վայել ծրագիրներով ու յարատեւութեամբ կը նպաստեն մեր գաղութին ու մեր ժողովուրդին յառաջացման, դառնալով մեր մշակութային ու նիւթական արժեքներուն գիտակից ժառանգորդներն ու գայն յաջորդ սերունդին փոխանցողները:

«Տ.»

ՄԻՕՐԵԱՅ ԶՔՕՍԱՊՏՈՅՏ ԴԵՊԻ ԱՅՆ ՍՈՒՆԱ

Սկսաւ ամառնային արձակուրդը, սկսան նաեւ ԶԲԸՄ-ի եւ ԶՄԸՄ ՆՈՒՊԱՐ-ի երիտասարդ պատասխանատուներուն ամառնային ձեռնարկները:

Անոնցմէ առաջինը միօրեայ զբօսապտոյտ մըն էր դէպի Այն Սոխնայի Portrait պանդոկը, որ տեղի ունեցաւ Երկուշաբթի 31 Յունիսին:

Զբօսապտոյտին մասնակցեցան 7-14 տարեկան փոքրիկներ ու պատանիներ, որոնք առաւօտեան ժամը 6.30-էն մինչեւ երեկոյ, իրենց ընկերակցող 6 պատասխանատուներուն հսկողութեամբ, յիշարժան օր մը անցուցին:

Թէ բարեխառնուած ու հանգստաւէտ

օթոպիսին մէջ եւ թէ ծովափին, կազմակերպուած զանազան խաղերն ու մրցումները, մանաւանդ ջրային մրցումները, խանդավառ եւ ուրախ մթնոլորտ մը ստեղծեցին զբօսապտոյտին ամբողջ տեւողութեան ընթացքին:

Ճաշի սպասարկումը թէեւ պահ մը կասեցուց պատանիներուն եռանդը, սակայն ան շարունակուեցաւ վերադարձի ճամբուն վրայ:

Հասնելով Գահիրէ զբօսապտոյտին մասնակիցները յաջորդ պտոյտին ակնկալիքով բաժնուեցան իրարմէ:

Ճ. Ս.

ԱՆԴԱՄԱԿԱՆ

ԾՆՈՒՆԴ

Յունիս 4-ին Գանատայի մէջ իր առաջին ճիշդ արձակեց Արինը՝ Տէր եւ Տիկ. Նուպար Սիմոնեան ընտանիքին նոր անդամը, դուստրը՝ Տէր եւ Տիկ. Ռուբէն Սիմոնեանի:

Կը շնորհաւորենք Նորածին Արինին բոլոր հարազատները եւ կը մաղթենք իրեն վարդազոյն եւ արեւոտ օրեր:

ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի Մասնաճիւղի երկարամեայ վարչական անդամ՝ Տիար Սիսաք Չէչճէնեան եւ Տիկինը, բախտաւորուեցան երրորդ բոռնիկով մը:

Կիւրոսի Նիկոսիա քաղաքին մէջ Յուլիս 19-ին լոյս աշխարհ եկաւ Մարօն, մեծ ուրախութիւն պատճառով ծնողքին՝ Տէր եւ Տիկ. Արմէն Չէչճէնեանի եւ մեծ ծնողներուն Տէր եւ Տիկ. Սիսաք Չէչճէնեանի եւ Տէր եւ Տիկ. Օննիկ Գույումճեանի:

Կը շնորհաւորենք զիրենք եւ իրենց բոլոր հարազատները ու Նորածինին կը մաղթենք դալար եւ արեւջատ տարիներ:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Հաճոյք էր տեղեկանալ թէ ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի Մասնաճիւղի եւ ՀՄԸՄՆՈՒՊԱՐԻ անդամներէն երեք երիտասարդներ կազմած են իրենց ընտանեկան բոյները:

Վերջին քանի մը տարիներուն ընթացքին Գահիրէի եւ Հալէպի ՀԲԸՄ-ի մարզական-երիտասարդական ակումբներուն, ՀՄԸՄՆՈՒՊԱՐԻ եւ ՀԵԸ-ի միջեւ եղած յաճախակի հանդիպումները առիթ ստեղծեցին որ նոյն շրջանակի երիտասարդներ հանդիպին իրարու ու բարեկամութիւններ հաստատուին եւ ամուսնութիւններ կնքուին:

Նման երկու ամուսնութիւններ են Կիրակի, 27 Ապրիլ 2003-ին եւ Շաբաթ, 3 Մայիսին Հալէպի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցած Ս. Պատկի արարողութիւնները Պր. Ժոզէֆ Նիկոլեանի (Գահիրէ) ընդ Օր. Մանուշ Մանուէլեանի (Հալէպ) եւ Պր. Լեւոն Նիկոլեանի (Գահիրէ) ընդ Օր. Լալա Շամամեանի (Հալէպ):

* * *

Շաբաթ, 17 Մայիս 2003-ին Գահիրէի Ս. Գրի որ Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Պատկի խորհուրդը Պր. Կարէն Թուլումպաճեանի ընդ Օր. Շօնթալ Նաճճարի, կնքահայրութեամբ Տոքթ. Գէոր Երզնկացեանի:

Այս ուրախ առիթներով կը շնորհաւորենք Նորապսակ զոյգերն ու իրենց ծնողները, Տոքթ. եւ Տիկ. Անթուան Նիկոլեանը, Տէր եւ Տիկ. Պերճ Թուլումպաճեանը եւ Տէր եւ Տիկ. Ժոզէֆ Նաճճարը ու ամուսնացող զոյգերուն կը մաղթենք հայաշունչ երդիքներ եւ երջանիկ կեանք:

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յունիս 5-ին մահացաւ Լոլա Աւանեան, մայրը՝ ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Դ. Չա ղը Հիմնադրամի Առողջապահական Ծրագրի պատասխանատու անդամներէն Տիար Գէոր Կեանեանի:

Մեր խոր ցաւակցութիւնները Տէր եւ Տիկ. Գէորգ եւ Մարլին Աւանեաններուն եւ հաւաքուցեալին հարազատներուն:

Յուլիս 30-ին մեզմէ առ յաւիտ բաժնուեցաւ Այտա Պլըքտանեան, մայրը ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի Մասնաճիւղի ատենապետ եւ Եփսոսի Ծրջանակային Յանձնաժողովի անդամ՝ Տիար Օննիկ Պլըքտանեանի եւ գոքանչը՝ նոյն Յանձնաժողովին անդամ եւ նոյն Մասնաճիւղին օժանդակ անդամ՝ Տոքթ. Վի էն Ճիզմէճեանի:

Մեր խորագգած ցաւակցութիւնները Տէր եւ Տիկին Օսնիկ Պլըքտանեանի, Տոքթ. եւ Տիկին Վիզէն Ճիզմէճեանի Նաեւ հաւաքուցեալին թոռներուն ու հարազատներուն:

